

1/3 (2015)

E-PATROLOGOS

Kwartalnik patrystyczny

Temat zeszytu

Św. Nicetas z Remezjany (1)

ISSN 2392-0351

1/3 (2015)

E-PATROLOGOS

Kwartalnik patrystyczny

Temat zeszytu

Św. Nicetas z Remezjany (1)

Uniwersytet
Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY

Katedra Teologii Patrystycznej

Rada Naukowa E-Patrologos

ks. prof. dr hab. Jerzy Pałucki (KUL)

ks. prof. dr hab. Henryk Pietras SJ („Ignatianum”, Kraków)

ks. dr hab. Arkadiusz Baron, prof. UPJPII

ks. dr hab. Bogdan Czyżewski, prof. UAM

prof. dr hab. Heike Grieser (J. Gutenberg-Univ., Theol. Fakultät, Mainz)

ks. prof. dr hab. Józef Woliński (Collège des Bernardins w Paryżu)

Komitety Redakcyjne

ks. dr hab. Leon Nieścior OMI, prof. UKSW (redaktor naczelny)

ks. dr Mirosław Mejzner SAC (sekretarz I)

dr Kinga Puchała (sekretarz II)

Redaktorzy tematyczni

ks. dr hab. Józef Grzywaczewski, prof. UKSW (teologia patrystyczna)

ks. prof. dr hab. Józef Naumowicz (teologia patrystyczna)

ks. prof. dr hab. Krzysztof Bardski (egzegeza patrystyczna)

ks. dr hab. Józef Łupiński, prof. UKSW (starożytna historia Kościoła)

ks. dr hab. Tomasz Stępień, prof. UKSW (filozofia antyczna)

Redaktor językowy

Kinga Baszczuk

Okładka

Agata Trenczak

Kontakt

Redakcja „E-Patrologos”, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa

patrologia@uksw.edu.pl; www.patrologia.uksw.edu.pl

Wersję pierwotną (referencyjną) wydawanego czasopisma stanowi publikacja online w postaci pliku pdf.

SPIS TREŚCI

KS. JÓZEF ŁUPIŃSKI CHRZEŚCIJAŃSTWO W DACJI W CZASACH NICETASA Z REMEZJANY	5
KS. JÓZEF GRZYWACZEWSKI ZWIĄZKI NICETASA Z PAULINEM Z NOLI	14
KS. PAWEŁ NOWAK <i>DE DIVERSIS APPELLATIONIBUS</i> NA TLE PATRYSTYCZNEJ TEOLOGII IMION CHRYSTUSA	28
KS. STANISŁAW PAMUŁA THE CATECHESIS OF NICETA IN THE CONTEXT OF ANCIENT BAPTISMAL CATECHESIS	37
LEON NIEŚCIOR OMI NICETAS Z REMEZJANY – BIBLIOGRAFIA	43
PAULIN Z NOLI POEMAT 17 [NA CZEŚĆ NICETASA]	49

Ks. Józef Łupiński*

CHRZEŚCJAŃSTWO W DACJI W CZASACH NICETASA Z REMEZJANY

Nicetas z Remezjany urodził się około 335 roku. Był biskupem Remezjany prawdopodobnie w latach 366-414. Przez wieki Nicetas pozostawał niemal zapomniany. Według A. E. Burn'a, w starożytnych regułach katechizowania (*Order of Catechizing*) biskup Nicetas był wymieniany pośród ojców Kościoła obok Hilarego z Poitiers i Hieronima. Kasjodor zalecał czytanie jego dzieł tym, którzy chcieli poznać tajemnicę Trójcy Świętej. W okresie późniejszym dzieła biskupa Remezjany nierzadko przypisywano innym autorom, między innymi Nicetasowi z Aquilei. *Martyrologium Hieronymianum*, dzieło anonimowego autora z V w., zawierające spis rzymskich męczenników i świętych, przypisywane św. Hieronimowi, zamieszcza wspomnienie św. Nicetasa pod datą 22 czerwca, obok wspomnienia jego przyjaciela – św. Paulina z Noli¹. Sama nazwa miasta pochodzenia biskupa Nicetasa w ciągu wieków wzbudzała wiele kontrowersji. Remezjana występuje w starożytnych opisach podróży w kilku wariantach. Począwszy od III w., a także w IV w., np. w *Itinerarium Antonini*, występuje jako *Remisiana*, w *Tabulae Peutingeriana* nosi nazwę *Romesiana*, w *Itinerarium Burdigalense* – *Romansiana*. W II poł. V w. Gennadiusz z Marsylii jako siedzibę biskupa Nicetasa wymienia *Romatiana*. W VI w. Hierokles w dziele *Synekdemos* podaje w prowincji Dacja Śródziemnomorska nazwy siedmiu miast, wśród nich Remezjanę. W tym samym okresie Prokopiusz wymienia w dziele *De aedificiis* małe miasteczko *Roumisiana*, które znajdowało się między Niszem a Sardyką i za czasów Justyniana zostało na nowo odbudowane².

1. Podziały administracyjne na Bałkanach

Remezjana na przełomie IV/V w. znajdowała się na terenie prowincji Dacji Śródziemnomorskiej (*Dacia Mediterranea*). Dacja Śródziemnomorska w czasach rzymskich często zmieniała swą przynależność administracyjną. Podziały administracyjne Cesarstwa Rzymskiego budzą spore zainteresowanie wśród historyków z powo-

* Ks. dr hab. Józef Łupiński, prof. UKSW – kierownik katedry Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym UKSW; jos1@interia.pl.

¹ Por. A. E. Burn, *Nicetas of Remesiana: His Life and Works*, Cambridge 1905, s. IX.

² Por. A. Soroceanu, *Nicetas von Remesiana: Seelsorge und Kirchenpolitik im späantiken un-teren Donaauraum*, Frankfurt am Main 2013, s. 89.

dów nieustannych zmian granic administracyjnych, a także podobnego nazewnictwa. W czasach rzymskich istniało kilka obszarów administracyjnych posiadających nazwę Dacja. Pierwszym z nich była Dacja Trajana. W 101 r. cesarz Trajan (98-117) zorganizował wyprawę przeciwko królestwu Daków. Dakowie nie tylko zagrażali Cesarstwu Rzymskiemu, lecz posiadali także liczne kopalnie srebra i złota. Trajan chciał zdobyć prestiż poprzez dominację nad ziemiami, których nie udało się opanovać Domicjanowi (81-96). Cesarz przyłączył nowe terytorium, które po koniec II w. składało się z trzech prowincji: Dacji, Mezji Górnej (*Moesia Superior*) i Mezji Dolnej (*Moesia Interior*). W okresie późniejszym na terenie Mezji Górnej utworzono prowincję Dacja Aureliana, obejmującą część obecnych terenów Bułgarii i Serbii. Stolicą nowej prowincji została Sardyka, czyli Sofia.

W latach 235-284 r. Cesarstwo Rzymskie przeżywało głęboki kryzys ekonomiczny i polityczny, pogłębiony przez najazdy ludów barbarzyńskich. W 271 r. cesarz Aurelian (270-275) z powodu inwazji Karpów i Gotów na Mezję oraz Ilirię wyruszył na północ od Dunaju do Dacji Trajana i tam pokonał przeciwników. Mimo zwycięstwa zrezygnował z administrowania podległego terytorium i wycofał stamtąd rzymskie wojska, pozostawiając tereny Gotom. W konsekwencji ludność rzymska zaczęła opuszczać tereny Dacji Trajana i przemieszczała się na południe od Dunaju³. Przez wycofanie z Dacji cesarstwo straciło wprawdzie część terytorium, lecz w konsekwencji została wyprostowana granica północna i wzmocniono obronność cesarstwa.

Iliria była starożytną krainą znajdującą się na południe od środkowego Dunaju, która ze względu na swe położenie między Wschodem a Zachodem odgrywała ważną rolę w Cesarstwie Rzymskim. W III w. przed Chr. została opanowana przez Rzymian, którzy w końcu I w. po Chr. ustanowili tam prowincję Ilirię (*Illyricum*). Za panowania cesarza pochodzenia iliryjskiego Dioklecjana (284-305), celem wzmocnienia i zabezpieczenia granic państwa, ok. 293 r. wprowadzono nowy system, tzw. pierwszą tetrarchię, czyli rządy czterech władców. System miał zapobiec ewentualnym uzurpacjom, a także zapewnić osłabionemu państwu ochronę przed niebezpieczeństwami zewnętrznymi, jak również wyeliminować zbyt znaczącą rolę wojska. W wyniku podziału okolice Remezjany znalazły się w granicach diecezji Mezja, która mimo iż nie przynależała do kultury greckiej, znalazła się we wschodniej tetrarchii ze stolicą w Sirmium. Termin „diecezja” w znaczeniu jednostki administracyjnej był początkowo znany jedynie na Wschodzie. Pierwotnie oznaczał obszar zbierania podatków z danej dzielnicy, następnie zaczęto stosować go do konkretnego terytorium administracyjnego. Później był używany także na Zachodzie⁴. W skład diecezji Mezja wchodziły prowincje: Dacja Śródziemnomorska, czyli *Mediterranea* (tutaj

³ Por. Eutropiusz, *Breviarium od założenia Miasta*, IX, 15, [w:] *Brewiaria dziejów rzymskich*, AKME, *Źródła Starożytne*, t. 1, red. P. Nehring, Warszawa 2010, s. 233.

⁴ Por. J. Roisman, I. Worthington (red.), *A Companion to Ancient Macedonia*, Malden-Massachusetts 2011, s. 548.

znajdowała się Remezjana), Dacja Nabrzeżna, czyli *Ripensis*), Dardania, Mezja Pierwsza, czyli *Moesia Prima*, Prewalitania, Epir Stary, Epir Nowy, Tesalia, Achaja i Kreta. Kolejne podziały administracyjne stanowią przykład restrukturyzacji Cesarstwa Rzymskiego dokonywanej z perspektywy polityki, ekonomii i administracji. Mezja od 293 do 305 r. podlegała Galeriuszowi, który najpierw jako cesarz kontrolował prowincje Cesarstwa Rzymskiego położone na południe od Dunaju, zaś od 305 do 311 r. był władcą wschodniej części Cesarstwa Rzymskiego.

Reformy administracyjne cesarstwa rozpoczęte przez Dioklecjana kontynuował Konstantyn I Wielki (306-312), który jako jedyny władca Imperium dokonał kolejnego podziału państwa na cztery prefektury: Galię, Italię, prefekturę Orient oraz prefekturę Ilirii. Poszczególną prefekturą zarządzał *praefectus pretorio*. W czasach Konstantyna prefekci pretorium byli pozbawieni władzy militarnej, natomiast zajmowali się logistyką wojsk cesarskich. Sprawowali wyłącznie władzę cywilną: administracyjną, sądowniczą i finansową. Konstantyn podzielił także diecezję Mezja na dwie mniejsze: Macedonię i Dację. Za Konstantyna Remezjana znajdowała się w prefekturze pretorium Ilirii, w diecezji Dacja, w prowincji Dacja Śródziemnomorska.

Po śmierci Konstantyna władzę nad Cesarstwem Rzymskim objęli jego synowie. Konstantyn II rządził prefekturą pretorium dla Galii, Konstans prefekturą pretorium Italii, Ilirii i Afryki, zaś Konstancjusz II prefekturą pretorium dla Wschodu (*per Orientem*). W drugiej połowie IV w. losy prefektury pretorium Ilirii podlegały ciągłym zmianom: w 361 r. została zniesiona przez Juliana Apostatę (361-363), następnie odnowiona za Gracjana (375-379). W 379 r. miasto Sirmium przesłało być stolicą prefektury, którą podzielono na dwie części: *Illyricum Occidentale* - Ilirię Zachodnią (z diecezją Panonia) oraz na Ilirię Wschodnią - *Illyricum Orientalne* (diecezje Macedonia i Dacja). Remezjana wówczas znajdowała się w Ilirii Wschodniej, w diecezji Dacja, w prowincji Dacja Śródziemnomorska. Zachował się spis wyższych urzędników cesarstwa, sporządzony przed rokiem 379, zawierający listę prowincji obydwu Ilirii. *Notitia Dignitatum*, prywatna zapiska z V w., podaje, iż w skład Ilirii Zachodniej wchodziła diecezja Panonia, w której znajdowały się następujące prowincje: *Panonia Prima*, *Panonia Secunda*, *Savia*, *Dalmatia*, *Noricum Mediterraneum* i *Noricum Ripensis*. We Wschodniej Ilirii były 3 diecezje: Panonia, Macedonia i ostatnia Dacja z pięcioma prowincjami: *Moesia Prima*, *Praevalitana*, *Dardania*, *Dacia Ripensis* oraz *Dacia Mediterranea*⁵, na terenie której znajdowała się Remezjana.

Ważne konsekwencje dla sytuacji Cesarstwa Rzymskiego, a szczególnie dla przyszłości Ilirii pod koniec IV w., miała bitwa pod Adrianopolem w 378 roku. Dwa lata przed bitwą cesarz wschodniorzymski Walens (364-378) zezwolił Gotom spychanym przez Hunów na przeniesienie się na południe od Dunaju. Niestety, dalsze złe traktowanie Gotów przez Rzymian spowodowało bunt Gotów i wojnę z Rzymem. Pod

⁵ Por. *Notitia Dignitatum accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Provinciarum*, ed. O. Seeck, Berlin 1876, occ. II, 7, 28-34; or. III, 1-19.

Adrianopolem Goci po wodzą Fritigerna pokonali wojska Walensa, który sam zginął. W konsekwencji doszło do pogorszenia sytuacji Ilirii i utraty jedności Imperium. Cesarstwo stopniowo traciło kontrolę nad granicą dunajską. W konsekwencji plemiona barbarzyńskie coraz swobodniej plądrowały nadgraniczne prowincje. Hieronim w jednym ze swoich listów z 396 r. opisał sytuację Rzymian:

Od dwudziestu lub więcej lat, między Konstantynopolem i Alpami Julijskimi przelewana jest krew rzymska. Scytowie, Trakowie, Macedończycy, Dardanowie, Dakowie, mieszkańcy Tesaloniki, Epiru, Dalmacji i całej Panonii są przez Gotów, Sarmatów, Kwadów, Alanów, Hunów, Wandali i Markomanów druzgotani, plądrowani, rabowani⁶.

Faktycznie bitwa pod Adrianopolem stała się początkiem upadku Cesarstwa Rzymskiego.

Cesarz Walens na Wschodzie nie miał następcy, dlatego Gracjan (375-383) w 379 r. przekazał Teodozjuszowi, dotychczasowemu współwładcy Walensa, władzę cesarską na terenie obejmującym prefekturę Wschodu, czyli Trację, Azję Mniejszą, Syrię, Palestynę, Egipt, a także Ilirię Wschodnią wraz z diecezjami Dacja i Macedonia. Od 392 r. Teodozjusz został władcą całego Imperium. Podczas jego rządów Goci zostali uznani *foederati*, czyli sprzymierzeńcami Rzymu, osiedlili się nad dolnym Dunajem. W zamian mieli dostarczać Cesarstwu żołnierzy, chociaż dowodzeni byli przez własnych gockich dowódców. Przed śmiercią Teodozjusz dokonał kolejnego podziału Cesarstwa na dwie części przydzielając je małoletnim synom. Arkadiusz został władcą Cesarstwa Wschodniego, Honoriusz – cesarzem zachodniorzymskim. Wyznaczył także dwóch swoich współpracowników – Rufina na prefekta pretorium Wschodu I i na opiekuna Arkadiusza oraz Stylichona na stanowisko *magister militium*, czyli naczelnego wodza wojsk rzymskich na Zachodzie, i na opiekuna Honoriusza. Granica między obu dzielnicami w Europie biegła między Syrmium nad Sawą a Zatoką Kotorską nad Adriatykiem. Remezjana znalazła się w granicach panowania wschodniorzymskiego cesarza Arkadiusza. Podział pokrywał się (z pewnymi wyjątkami) z zasięgiem wpływów języka łacińskiego i greckiego. Teoretycznie rozgraniczenie nie miało przekreślać jedności państwa, lecz w praktyce jedność cesarstwa okazała się fikcją⁷. Po śmierci Teodozjusza nastąpiła walka o dominację nad Ilirią między Rufinem i Stylichonem. Wkrótce granica zachodnia Dacji i Macedonii stała się linią graniczną między Wschodnią i Zachodnią Ilirią; Iliria Wschodnia wraz z Dacją Śródziemnomorską znalazła się w strefie wpływów Konstantynopola. W 394 r. Stylichon opanował całą Ilirię, która powróciła pod zwierzchnictwo Cesarstwa Zachodniego⁸. Za rządów cesarza zachodniego Walentyniana III (425-455) z powodu najazdu plemion germańskich, a szczególnie Hunów, zapanował chaos w cesarstwie zachodniorzymskim. W konsekwencji utracono m. in. kontrolę na Ilirią, która przeszła odtąd na długo pod panowanie cesarzy bizantyjskich.

⁶ Por. Hieronim ze Strydonu, *Listy*, 60, 16, J. Czuj, Kraków 2010, *ŻMT* 55, s. 92.

⁷ Por. T. Manteuffel, *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 2004, s. 35-36.

⁸ Por. A. Soroceanu, *Nicetas von Remesiana*, dz. cyt., s. 73-74.

Jak widać z przedstawionego zarysu podziałów administracyjnych Cesarstwa Rzymskiego, ze względu na kluczowe położenie geograficzne między Wschodem a Zachodem, prowincje naddunajskie stanowiły teren sporny między dwiema częściami Imperium. Okolice Remeżjany, wschodzącej w skład Dacji Śródziemnomorskiej, na przełomie IV/V w. były zamieszkałe przez obywateli rzymskich oraz przez Gotów i Bessów. Bessowie – plemię pochodzenia trackiego zajmowali się przeważnie górnictwem w kopalniach w okolicach Remeżjany. Byli też znani z waleczności. W Dacji używano przeważnie języka łacińskiego. Greka stawała się coraz bardziej popularna po włączeniu *Dacia Ripensis* i *Dacia Mediterranea* do Cesarstwa Wschodniego. Remeżjana, w której zamieszkiwał Nicetas, była położona na pograniczu między Wschodem a Zachodem, światem rzymskim i barbarzyńskim. Owszem, istotną granicą były bariery administracyjne i polityczne. Prowincje rzymskie położone na południe od Dunaju stanowiły obszar graniczny między ludnością używającą języka łacińskiego i greckiego⁹. Ale jeszcze większą barierą były różnice między mentalnością Wschodu i Zachodu. Trafnie zauważył to św. Grzegorz z Nazjanzu, który w *Carmina arcana*, napisał: „To dzieliło bardziej niż klimat czy fizyczna odległość. Wiara Wschodu i Zachodu”¹⁰.

2. Chrześcijaństwo w Dacji

Remeżjana została prawdopodobnie założona przez Trajana (98-117) pod nazwą *Respublica Ulpianorum*. Obecnie jest utożsamiana z miastem Bela Palanka w Serbii. Leży ok. 30 km na południowy-wschód od Nisza. W czasach rzymskich przez Remeżjanę przebiegała droga strategiczna – *via militaria*. Była to jedna z głównych dróg rzymskich, która łączyła wschodnie i zachodnie prowincje Cesarstwa. Niewiele wiadomo na temat początków Remeżjany. Osada położona nad rzeką Niszawa znajdowała się w ważnym ze względu na przemysł górniczy terenie Dacji Śródziemnomorskiej i dlatego posiadała istotne znaczenie gospodarcze. Prowincja była znana z kopalni¹¹. Dostarczały one rudy złota, srebra i miedzi, z których bito monety w mennicach istniejących na terenie Ilirii. Ponadto miejscowe *fabricae* produkowały broń oraz inne przedmioty wchodzące w skład uzbrojenia. Według *Notitia Dignitatum* prawie połowa fabryk zajmujących się produkcją broni koncentrowała się w prowincjach Dacja i Tracja¹².

Pierwsze wzmianki o działalności misyjnej nad dolnym Dunajem znajdujemy w Liście do Rzymian. Apostoł Narodów wspomina, iż głosił Ewangelię od Jerozolimy aż po Ilirię¹³. To świadectwo jest jedynym źródłem z I wieku. Chrześcijaństwo w Ilirii, gdzie leżała Dacja Śródziemnomorska, sięga prawdopodobnie II wieku. Okres ten jest mało znany historykom. Według luterkańskiego teologa i historyka Kościoła

⁹ Por. tamże, s. 70.

¹⁰ Grzegorz z Nazjanzu, *Opowieść o życiu moim*, A. M. Komornicka, Poznań 2003, s. 70.

¹¹ Por. A. Soroceanu, *Nicetas von Remesiana*, dz. cyt., s. 87 nn.

¹² Por. *Notitia Dignitatum*, XI.

¹³ Por. Rz, 19, 19.

Adolfa Harnacka, w Mezji i Panonii krzyżowała się działalność misyjna rzymska i helleńska. Jedni i drudzy starali się tworzyć własne struktury kościelne. Region ten znalazł się pod silniejszym wpływem Zachodu. O ugruntowaniu chrześcijaństwa na przełomie III/IV w. świadczą akta męczenników z czasów Dioklecjana oraz źródła z historii Kościoła z IV wieku. W aktach męczenników dowiadujemy się, że w takich miejscowościach jak *Sirmium*, *Cibalis*, *Siscia*, *Singidunum*, *Scarbantia* i *Sabaria* istniały wspólnoty chrześcijańskie. W Cibalis, za czasów Waleriana w 304 r., został umęczony biskup Euzebiusz. Jest to najstarsze świadectwo o istnieniu tam wspólnoty chrześcijańskiej. Także w tym okresie w Murcji biskupem był Walens. Wiadomo także o biskupie Wiktorynie, teologu piszącym po grecku. Akta męczenników zaświadcza, że tuż przed Soborem Nicejskim byli chrześcijanie w *Dorostolum*, *Tomi*, *Axiupolis*, *Noviodunum*. Prawdopodobnie w Niszu w Mezji Górnej jeszcze przed 325 r. istniała siedziba biskupia. Wśród uczestników soboru nicejskiego widnieją podpisy biskupa Sardyki Protogenesa, pochodzenia greckiego, biskupa Pistusa z *Marcianopolis* w Mezji. Pochodzący z Panonii biskup Domnus (nie wiadomo z jakiej diecezji) także przybył na sobór do Nicei¹⁴. Euzebiusz z Cezarei w *Vita Constatini* pisze, że na poświęceniu bazyliki Grobu Pańskiego w Jerozolimie w 335 r. byli obecni przedstawiciele chrześcijan z Mezji i Panonii¹⁵. Powstaje pytanie, dlaczego tak mało biskupów z Mezji i Panonii było obecnych na Soborze Nicejskim? Czyżby nie byli zainteresowani przybyć na sobór? Prawdopodobnie liczba diecezji, biskupów i wspólnot wiernych nie była zbyt wielka. Wszystko wskazuje na to, że dopiero w IV w. chrześcijaństwo opanowało miasta prowincji naddunajskich i zaczęło przenikać na tereny wiejskie¹⁶.

O najstarszych diecezjach naddunajskich: *Sirmium*, *Siscia*, *Solona* wspominają świadectwa męczenników za czasów Dioklecjana i Licyniusza. W ciągu IV w. powstały m. in. Sardyka, Nisz, Remezjana, *Viminacium*, *Singidunum* i Sabaria. Na tym terenie stosunkowo szybko rozwijała się także wiejska sieć parafialna. Na ostatnie dziesięciolecie IV w. przypada działalność misyjna Nicetasa z Remezjany, który ewangelizował plemię Bessów, o czym zaświadcza Paulin z Noli oraz św. Hieronim. Biskupstwo Remezjańskie było sufraganią Sardyki i podlegało Rzymowi. Ta przynależność pozostała także po podziale cesarstwa za czasów Teodozjusza. Mimo zależności politycznej od Konstantynopola, Remezjana pozostała w zależności od biskupów Rzymu¹⁷. Biskupi Ilirii uznawali autorytet patriarszy papieży. Świadczą o tym m. in. osobiste kontakty Nicetasa. W dziele *De psalmodiae bono* biskup Remezjany wzmiankuje o ludności Wschodu i klasyfikuje swoich słuchaczy z perspektywy Ko-

¹⁴ Por. A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Bd. 2, Leipzig 1906, s. 201.

¹⁵ Por. Euzebiusz z Cezarei, *Życie Konstantyna*, T. Wnętrzak, Kraków 2007, ŻMT 44, s. 232.

¹⁶ A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung*, dz. cyt., s. 202.

¹⁷ Por. K. Baus, E. Ewig (red.), *L'epoca dei concili*, [w:] *Storia della Chiesa*, coll. dir. H. Jedin, vol. 2, Milano 1992, s. 212-313.

ścioła zachodniego¹⁸.

Niektóre diecezje, pomimo zależności od Konstantynopola zaistniałej od końca IV w. pragnęły pozostać dalej w jedności z papieżem. Jak twierdzi D. M. Pippidi, papież Damazy I nadał biskupowi Tesaloniki Akoliuszowi funkcję wikariusza dla Ilirii. Tę samą godność powierzył jego następcy, biskupowi Anizjuszowi, papież Syrycjusz wraz z prawem konsekracji biskupów, przewodniczenia lokalnym synodom oraz rozwiązywania ewentualnych konfliktów w obszarze wikariatu. W liście papieża Innocentego I do Anizjusza z 402 r. zostały wymienione terytoria podlegające wikariatowi Ilirii: Achaja, Tesalia, Epir Stary i Nowy, Kreta, *Prevalitana*, Dacja Nabrzeżna, Dacja Śródziemnomorska, Dardania, Mezja Górna. Jak widać, tereny te, nawet po podziale Cesarstwa nie straciły duchowych kontaktów z biskupami Rzymu¹⁹.

Dodatkowych wiadomości na temat chrześcijaństwa w Remezjanie dostarczają nam badania archeologiczne dokonane w XIX w.; ich wyniki zostały opublikowane przez A. J. Evansa. Znany archeolog próbował uzupełnić brakujący fragment inskrypcji zapisanej na fragmencie marmurowej płytki, odnalezionej w Bela Palanka, czyli w dawnej Remezjanie. Sam fragment napisu został znaleziony podczas prac budowlanych w okolicach dawnego muru otaczającego *castrum*. Napis odnosi się bezpośrednio do tradycji chrześcijańskiej w Remezjanie. Pochodzi z kościoła IV lub V w., który poprzedził obecny kościół pw. św. Nicetasa. Uszkodzony napis zawiera imiona św. Apostołów Piotra Pawła i nawiązuje do wezwania z prośbą o opiekę Bożą dla chrześcijaństwa, w sposób szczególny opiekę świętych Apostołów nad wiernymi w Remezjanie. Evans odczytuje brakujący tekst następująco: +ECCLESIA[M PROTEGANT PE] TRUS ET P[AVULUS APOSTOLI + SAN[TI QUE OMNES. Odniesienie do obydwu Apostołów wyraża ścisłą więź kościelną, jak istniała między Ilirią a Stolicą Apostolską. Więż ta trwała dalej, nawet po przemieszczeniu granic między Cesarstwem Wschodnim a Zachodnim, gdy Remezjana znalazła się pod zależnością administracyjną od Konstantynopola. Wiadomo, że biskupi Dacji Śródziemnomorskiej w dobie kryzysu ariańskiego opowiedzieli się za prawowierną nauką Soboru Nicejskiego a przeciwko herezji ariańskiej. Evans odnalazł też na przedmieściach Remezjany, w częściowo zrujnowanym kościele, przedmioty kultowe z brązu, pośród nich dwa krzyże w kształcie typowym dla czasów Nicetasa, czyli z przełomu IV/V wieku²⁰. Według A. Soroceanu możliwe jest, że już za czasów Nicetasa w Remezjanie istniała bazylika chrześcijańska, przebudowana z dawnej bazyliki rzymskiej pełniącej funkcje cywilne. Możliwe, że na przebudowę wpłynęło umiejscowienie biskupstwa w Remezjanie, a także wzrastające znaczenie polityczne miejscowych biskupów. Odkryte ostatnio fragmenty fundamentów domniemanej bazyliki *intra muros* są ty-

¹⁸ A. E. Burn, *Nicetas of Remesiana*, dz. cyt., s. XXII.

¹⁹ Por. D. M. Pippidi, *Niceta di Remesiana e le origini del cristianesimo daco-romano*, „Revue historique du Sud-Est Europeen” 23 (1946), s. 103-104.

²⁰ Por. A. F. Evans, *Nicetas of Remesiana*, dz. cyt., 163-167.

powe dla zarysu chrześcijańskich bazylik w miastach iliryskich w IV wieku.

Zakończenie

Nicetas jest postacią niepospolitą swego czasu. Lata jego życia pokrywają się z okresem końcowych walk z arianizmem, które rozciągają się na początki V wieku. Ślady tego okresu pozostały także w piśmiennictwie Nicetasa. W dziele *De ratione fidei* przedstawia na prośbę nieznanej bliżej osoby doktrynę herezjarchy Ariusza jako naukę przeciwną prawdziwej wierze. W *Explanatio symboli* cytuje nie tylko heretyków – przeciwników Trójcy Świętej, ale także i schizmatyków – łamiących jedność kościelną. W piśmie *De Spiritus Sancti potentia* porównuje działanie heretyków do niewiernych Żydów. Dla Nicetasa heretycy zwalczają postanowienia Soboru Nicejskiego i niszczą pokój w Kościele. W *Explanatio symboli* zachęca do traktowania heretyków jak pogan czy celników. Wyjaśnia, iż poglądy heretyckie wynikają z oszustwa szatana. Zachęca do wiary w jeden Kościół i do unikania kontaktów z heretykami. Fałszywe nauki, herezje definiuje jako pseudo-kościelne, zaś nauczycieli błędów w wierze pseudo-apostołami, pseudo-ewangelistami, pseudo-biskupami²¹.

Biskup Remezjany żył ważnymi problemami epoki, czynnie uczestniczył w życiu Kościoła, dwukrotnie udawał się do Italii, w 398 r. i na przełomie 401/402 roku. Możliwe, że trakcie podróży spotkał się z papieżami tego okresu w Rzymie. Odwiedzał znanych ludzi, m. in. św. Paulina z Noli. Tenże dedykował Nicetasowi swoje utwory, w których ukazywał gorliwość duszpasterską biskupa oraz działania misyjne wśród Daków i Gotów. W swoich pismach Nicetas wykładał prawdy wiary w sposób jasny i prosty. Był obrońcą wyznania nicejskiego i boskości Ducha Świętego. Podjmował w swoich traktatach aktualne tematy. Na nowo został niejako odkryty w XIX wieku. Odtąd ponownie budzi zainteresowanie.

Streszczenie

Św. Nicetas jest interesującą postacią z przełomu IV/V w. W latach 366-414 był biskupem Remezjany położonej w prowincji *Dacia Mediterranea*. W czasach Cesarstwa Rzymskiego miasto często zmieniało przynależność administracyjną. Remezjana położona między wschodnią i zachodnią częścią Cesarstwa Rzymskiego podlegała wpływom kultury rzymskiej, a następnie bizantyjskiej. Nawet po włączeniu do Bizancjum pod koniec IV w., Remezjana pozostała w ścisłej jedności z biskupami Rzymu. O pierwszych ślady chrześcijaństwa w okolicach Remezjany świadczą akta męczenników, a także znaleziska archeologiczne. Zachowane inskrypcje dowodzą ścisłych kontaktów Kościoła lokalnego w Remezjanie z biskupami Rzymu.

Biskup Nicetas aktywnie uczestniczył w życiu Kościoła katolickiego. Dwukrotnie udawał się do Italii. Możliwe jest, że w trakcie podróży w Rzymie spotkał się z papieżami z tego okresu. Odwiedzał sławnych ludzi – m. in. św. Paulina z Noli. Tenże dedykował Nicetasowi swoje utwory, które podkreślały gorliwość duszpasterską i

---

²¹ Por. P. Ressa, *Nicetas di Remesiana e l'eresia*, „Classica et cristiana” 1(2006), s. 153-172.

działalność misyjną biskupa wśród Daków i Gotów.

Lata działalności Nicetasa pokrywają się z okresem końcowej walki z arianizmem, która rozciągała się na początek V wieku. Był on obrońcą wiary w bóstwo Jezusa Chrystusa i Ducha Świętego. Ślady tego okresu pozostały w utworach Nicetasa. Biskup Remezjany został niejako na nowo odkryty w XIX wieku. Od tego czasu jego postać wzbudza ponownie żywe zainteresowanie.

Słowa kluczowe

Nicetas z Remezjany, Cesarstwo Rzymskie w I-V w., podział administracyjny w Ilirii, początki chrześcijaństwa na Bałkanach, Remezjana, Bela Palanka, Dacja, Iliria.

Christianity in Dacia in a time of St. Nicetas (abstract)

St. Nicetas was a remarkable figure from the end of the fourth and beginning of the fifth century. He was the bishop of Remesiana (366-414), a town in the province of *Dacia Mediterranea*. In the period of the Roman Empire, Remesiana changed its administrative affiliation. Situated between the eastern and western parts of the Roman Empire, it was at first largely influenced by Roman culture, and then by Byzantine culture. Even after becoming part of the Byzantine Empire, Remesiana remained in communion with the Church of Rome.

The first traces of Christianity in Remesiana can be found in archaeological sites. Old inscriptions prove the contacts between Remesiana and Rome. Bishop Nicetas lived in important circumstances of his time and actively participated in the life of the Church; he went twice to Italy, in 398 and in 401/402. It is possible that during his trips to Rome he met Pope Siricius and Pope Innocent. He also visited famous people such as St. Paulinus of Nola. Paulinus dedicated poem (*Carmen XVII*) to him, which showed the bishop's pastoral zeal and missionary activities among the Dacians and Goths.

The time of Nicetas' life coincides with the Church's final struggle with Arianism, which extended to the beginning of the fifth century. Nicetas was a defender of the Nicean Council and of the Divinity of the Holy Spirit. Some traces of the struggle of this period can be noticed in Nicetas' writings, as his treatises covered the current topics of his time. Nicetas was forgotten after Antiquity, but he was rediscovered in the nineteenth century. From then on, there has been an increase in interest and investigation about him.

Key words

Nicetas of Remesiana, Roman Imperium I-V c., administrative divisions in Iliria, beginnings of Christianity in Balkan area, Remesiana, Bela Palanca, Dacia, Iliria.

Ks. Józef Grzywaczewski*

ZWIĄZKI NICETASA Z PAULINEM Z NOLI

Zarówno Nicetas z Remezjany, jak i Paulin z Noli należą do mniej znanych teologów okresu patrystycznego. W pracach teologicznych częściej cytowany jest Paulin. Nicetas pochodził prawdopodobnie z ludu illyryjskiego. Urodził się w prowincji Dacia ok. 335 roku¹. Tam zapewne uzyskał wykształcenie, chociaż niektórzy przypuszczają, że mógł uczyć się w Galii². Ludność Illyrii mówiła własnym językiem lub dialektem, ale zapewne nie posiadała pisma, gdyż nic się z ich mowy nie zachowało. Elity używały języka łacińskiego.

Nicetas pisał po łacinie i uważał się za Rzymianina. Jego imię pisane jest *Niceta*, czasem *Niceas*, *Nicetes*, albo *Niketa*. To imię pochodzi od greckiego wyrazu *nikē*, które znaczy zwycięstwo; pozostawało ono popularne na Wschodzie; jego rosyjska forma brzmi *Nikita*. Wiadomo, że był biskupem Remezjany. Niektórzy przypuszczają, że pełnił tę funkcję w latach około 370 lub 375 do 403³. Zdaniem innych pełnił ją aż do śmierci, czyli do 414 roku⁴. Nicetas czczony jest jako święty; w *Martyrologium Romanum*⁵ jego liturgiczne wspomnienie znajduje się pod datą 22 czerwca razem z Paulinem z Noli, jednakże w obecnym Mszałe Rzymskim oraz w Breviarzu w tym dniu jest tylko wspomnienie św. Paulina. Miasto Remezjana, nazywane też *Romatiana*, znajdowało się w prowincji *Dacia Mediterranea*, obecnie identyfikuje

---

* Ks. dr hab. Józef Grzywaczewski, prof. UKSW – profesor teologii patrystycznej w Katedrze Teologii Patrystycznej na Wydziale Teologicznym UKSW, w latach 1998-2013 rektor Polskiego Seminarium w Paryżu; e-mail: j.grivalles@gmail.com.

¹ Datę 335 r. jako przybliżoną podaje *Wikipedia* pod hasłem *Nicetas of Remesiana*: wikipedia.org.pl.

² Por. A. E. Burn, *Niceta of Remesiana. His Life and Works*, Cambridge 1903, s. XXXVII: „If Dacia was his *patria*, he was probably born and educated there”.

³ Por. M. Starowieyski, J.M. Szymusiak, *Słownik Wczesnochrześcijańskiego Piśmiennictwa*, Poznań 1971, s. 291: „Nicetas z Remezjany, biskup ok. 375-403” (skrót: SWP).

⁴ Por. *Saint Nicetas*, w *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, Oxford 1997, s. 1147: „Nicetas was Bishop of Remesiana from c. 370 onwards” (skrót: ODChCh).

⁵ Por. *Martyrologium Romanum Gregorii XIII*, wyd. Eystadii MMXIII, s. 251: „22 Junii [...] eodem die sancti Nicetae, Romatiana civitatis Episcopi, doctrina sanctisque moribus clari”.

je się je z miastem Bela Palanka w Serbii⁶. Według Gennadiusza Nicetas „ułożył mową prostą i jasną sześć krótkich pouczeń dla kandydatów do chrztu”⁷. Jemu przypisuje się hymn *Te Deum laudamus* oraz pismo *Ad lapsam virginem libellus*. Niektórzy mylili Nicetasa z Remezjany z Nicetusem z Trewiru, a inni z Nicetasek z Akwilei⁸.

Paulin (Pontius Metropius Paulinus) urodził się ok. 345 roku w Galii, pochodził ze znakomitego rodu, otrzymał staranne wykształcenie w Bordeaux pod kierunkiem Auzoniusza⁹. Pełnił funkcję prokonsula rejonu Campania, a jednocześnie dał się poznać jako poeta. Zawarł małżeństwo z Therasią, pochodzącą z Hiszpanii. Gdy zmarł im syn Celsus po pięciu dniach od urodzenia (390), Paulin przyjął chrzest, a następnie został diakonem, a potem kapłanem. W 394 r. zrezygnował ze świeckiej kariery i postanowił odwrócić się zupełnie od tego świata i oddać się służbie Bożej. Zbudował w swej posiadłości w Cimitile koło Noli (20 km od Neapolu) kościół ku czci św. Feliksa, a także „sprzedał majątek i razem z żoną założyli klasztor, męski i żeński”¹⁰. Zakładanie klasztoru we własnej posiadłości to zjawisko typowe dla IV wieku. Tak powstały wspólnoty monastyczne, męska i żeńska, w posiadłości św. Bazylego.

Feliks zasłynął jako gorliwy kapłan w czasie prześladowań za Decjusza. Zmarł w 260 roku. Jego kult był bardzo popularny w Italii. Kilka legend na jego temat podaje Jakub de Voragine w *Złotej legendzie*¹¹. Według dzieła *Epitome vitae S. Paulini* Paulin został biskupem Noli w 408 r.¹²; we współczesnych opracowaniach podaje się inne daty¹³, cześć autorów podaje rok 409.

⁶ Por. *Niceta*, w *Catholic Encyclopedia*, www.newadvent.org/cathen/1152a.htm [dostęp 05.06.2015].

⁷ Gennadiusz z Marsylii, *De scriptoribus ecclesiasticis liber, 22*: „Niceas Romatiana civitatis episcopus, composuit simplici et nitido sermone competentibus ad baptismum instructionis libellos six” (PL 58, 1073-1074, tłum. SWP, s. 291).

⁸ Nicetiuszowi z Trewiru przypisywano autorstwo hymnu *Te Deum laudamus*. Nicetasowi z Akwilei przypisywano autorstwo dzieła *Libellus de symbolo* (zob. *Nicetas of Remesia. Writings. Sulpicius Severus. Writings. Vincent of Lerins, Commonitories. Prosper of Aquitaine. Grace and Free Will*, transl. G. G. Walsh [i in.], Michigan 1949, reprint 1970, *Introd.*, s. 5-6).

⁹ Por. D. E. Trout, *Paulinus of Nola, Life, Letters and Poems*, Berkeley 1999, *Introd.*, s. 29: „Ausonius could Clair, and Paulinus would acknowledge, that not only as *magister* and *praeceptor*, but also as *pater* and *altior ingenii* Ausonius revealed to Paulinus the hard-won prizes of the Muses”.

¹⁰ Por. J. Pałucki, *Epitafium z Cimitile. Rola kultu relikwii w duchowości Paulina z Noli*, [w:] *Godność chrześcijanina w nauczaniu Ojców Kościoła*, red. F. Drączkowski, J. Pałucki, Lublin 1996, s. 176.

¹¹ Por. Jakub de Voragine, *Złota legenda*, tłum. J. Pleziowa, Warszawa 1956, s. 67-68.

¹² Por. *Epitome vitae S. Paulini*, PL 61, 126: „Paulinus Nolae creatur episcopus, aetatis anno 58, anno exeunte 408”.

¹³ Por. B. Altaner, A. Stuiber, *Patrologia*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, s. 536: „W roku 409 został wybrany na biskupa”; SWP, s. 318: „W 409 zostaje biskupem Noli”; ODChCh, s.

Paulin wydał kilka dzieł o treści teologicznej i ascetycznej. Zachowały się jego listy oraz utwory poetyckie zwane *poemata* lub *carmina*¹⁴; jest ich ponad 30, autorstwo niektórych pozostaje niepewne. Dla naszego tematu szczególne znaczenie ma *Poemat XVII*; jest to tzw. *propemptikon*, czyli panegiryk przewidziany na pożegnanie przyjaciela¹⁵. Paulin wygłosił panegiryk na cześć Nicetasa z Remezjany¹⁶. O ile wiadomo, Paulin spotkał się z Nicetasem dwukrotnie w sanktuarium św. Feliksa w Noli. Paulin zmarł w dniu 22 czerwca 431 roku w opinii świętości. Współczesny stan wiedzy na temat Paulina z Noli odzwierciedla praca D. E. Trout'a pod tytułem: *Paulinus of Nola, Life, Letters and Poems*, Berkeley 1999.

1. Okoliczności spotkania Nicetasa z Paulinem

Z uwagi na odległość pomiędzy miastami Nola i Remezjana rodzą się pytania: jaki był cel podróży Nicetasa do Noli oraz co było powodem admiracji Paulina dla Nicetasa?

Badania historyczne na temat Nicetasa i jego misji w Kościele opublikował E. Burn w dziele pt. *Niceta of Remesiana. His Life and Works*, Cambridge 1904. Publikacje późniejszych autorów stanowią kontynuację lub uzupełnienie tej pracy. Podobną wizję postaci Nicetasa akceptują wydawcy jego dzieł w 1949 roku (Walsh, Peables, Morris, O'Donnell). Sylwetkę Nicetasa uwzględniającą współczesne badania znajdujemy w pracy amerykańskiej uczoniej H. Sivan wydanej w 1995 roku¹⁷.

Dacja, gdzie żył Nicetas, początkowo należała do zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego. Chrześcijanie stosowali w liturgii obrzęd łaciński i znajdowali się w rzymskich strukturach kościelnych¹⁸. Jednakże w 379 r. prowincje Dacja, Tracja i Macedonia (zwane razem *Illiricum*) zostały włączone pod względem administracyjnym do greckiej części Cesarstwa¹⁹, ale pomimo to pozostały w duchowej i kulturo-

1244: „Paulinus was made bishop between 403 and 413”; D. E. Trout, *Paulinus of Nola*, dz. cyt., *Introd.*, s. 2: „By 412 Paulinus has become bishop of Nola”.

¹⁴ Por. *Saint Paulinus of Nola*, ODChCh, s. 1244: „Most of his poems were written for the annual celebration in honour of Saint Feliks (22 June)”.

¹⁵ St. Paulinus of Nola, *The Poems*, trans. P.G. Walsh, New York, Ramsey 1975, *Introd.*, s. 15: “Paulinus exploits the classical tradition of the *propemptikon*, the poem of farewell to a departing friend”.

¹⁶ Por. SWP, s. 318: „W 409 roku Paulin zostaje biskupem Noli, rozpoczyna działalność charytatywną, szczególnie po roku 410, w którym barbarzyńcy przeszli przez Italię”.

¹⁷ Por. H. Sivan, *Nicetas' (of Remesiana) Mission and Stilicho's Illyrican Ambition: Notes on Paulinus of Nola Carmen XVII (Propemptikon)*, „Revue des Études Augustiniennes” 41 (1995) 79-90.

¹⁸ Por. H. Sivan, dz. cyt., s. 86: „Dacia and the Danubian part of the diocese of Thrace were predominantly Latin-speaking; the majority of the inhabitants of Macedonia and the southern regions of Thrace spoke Greek. Linguistic divisions also created ecclesiastical partitions”.

¹⁹ Por. A. E. Burn, dz. cyt., *Introd.*, s. 50: „Eastern Illyricum, by the division of the Empire in 379, has been given to the Eastern Empire”.

wej łączności z Rzymem. O ile wiadomo, bliskość Greków rodziła pewne problemy²⁰. W takiej sytuacji papież Damazy mianował Ascholiusa, biskupa Tesalonik, metropolitą całego regionu *Illiricum*²¹. Wkrótce jego następcą został Anysius, który sprawował funkcję pasterską jako biskup łaciński, zachowując dobre relacje z Kościołem o tradycji greckiej. Zdaniem Burn'a i Sivan taką właśnie postawę przyjmował Nicetas.

Po pewnym czasie sytuacja bardziej się skomplikowała. Tereny *Illiricum* były wystawione na ataki Wizygotów. Nie mogąc ich odeprzeć, wschodni cesarz Arkadiusz zdecydował się na sojusz z nimi, a ich wodzowi Alarykowi nadał tytuł *magister militum per Illyricum*²², ale nie powierzył pełnej władzy nad krajem²³. W podobny sposób w Galii władca Gotów Euric i władca Franków Klodwig (Clovis) byli początkowo sprzymierzeńcami cesarza rzymskiego. Przez taki manewr polityczny na jeźdźcy „stawali się przyjacielami” (*foederati*); formalnie uznawali cesarza, a *de facto* mieli daleko idącą autonomię na zajętych terenach²⁴. W Rzymie i w Konstantynopolu ludzono się, że Germanowie nie będą posuwać się w głąb Cesarstwa, a będą bronić jego granic przed innymi barbarzyńcami nadciągającymi ze wschodu i z północy.

Ludzie z różnych plemion, którzy znaleźli się w Dacji: Goci, Scytowie, Getowie, Bessowie, podobnie jak rodowici Dakowie, okazywali się podatni na głoszenie Ewangelii. Niektórzy przychodzili z pogaństwa, inni z arianizmu; jedni i drudzy przyjmowali wiarę chrześcijańską w formie łacińskiej, co oznaczało związek z papieżem oraz akceptację *credo* nicejskiego, a także wschodzenie w obręb kultury rzymskiej. Wszystko zaś razem przyczyniało się do integracji ludów na terenach *Illiricum*. Nicetas, obok pracy wśród miejscowej ludności, od dawna zromanizowanej, potrafił zorganizować działalność duszpasterską wśród przybyszów pochodzenia barbarzyńskiego. Wydaje się, że był mistrzem w poruszaniu się pomiędzy różnymi

²⁰ Por. H. Sivan, dz. cyt., s. 86: „John Chrysostom attempted to drive a wedge between the pope and the Illyrian Church by launching a correspondence with the bishops of Thessalonike, Corinth and Salona. He started with the Gothic colony in the capital and organized missions to Gothic settlements along the Danube and the Crimea”.

²¹ Por. A. E. Burn, dz. cyt., *Introd.*, s. 50: „The patriarch of Constantinople now sought to draw them under his jurisdiction. To counteract his influence, Damasus gave vicarial powers to Ascholius, Bishop of Thessalonica, making him Metropolitan over the whole Illiricum”.

²² Por. H. Sivan, dz. cyt., s. 81: „In 397 Eutropius, the strong man of Arcadius' government, resorted to a diplomatic solution and conferred on Alaric a Roman military command. The newly appointed *magister militum* per Illyriam seems to have kept the peace for four years”.

²³ Por. tamże, s. 82: „Alaric did not have access to the vital food supplies which continued to be controlled by the *praetorian prefect of Illyricum*”. Inny urzędnik, *magister officiorum*, był odpowiedzialny na produkcję broni dla wojska. Taki podział władzy musiał doprowadzić do konfliktu.

²⁴ Por. G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, trad. J. Gouillard, Paris 1956 (1996), s. 79: „Les Ostrogoths furent installés en Pannonie, les Wisigoths dans la partie septentrionale du diocèse de Thrace. Ils obtenaient pleine autonomie [...]; en retour de quoi ils s'engageaient à servir dans l'armée de l'Empire en qualité de fédérés”.

ośrodkami: rzymskimi, greckimi, wizygockimi; w dziedzinie zaś religijnej starał się być pasterzem dla wszystkich ludzi, którzy żyli w Dacji nie zależnie od ich pochodzenia.

Na pewno działalność Kościoła w Ilirii komplikowały akcje militarne. Był to okres inwazji plemion barbarzyńskich na teren Cesarstwa; rzymskie oddziały wojskowe nie były w stanie zahamować tego zjawiska. Ponadto Stylichon (+ 408), wódz armii rzymskiej (*magister utriusque militiae*) pochodzenia germańskiego; dwukrotnie atakował Alaryka z zamiarem odebrania Ilirii Grekom oraz Wizygotom i włączenia jej z powrotem do rzymskiej części Cesarstwa²⁵, jednakże nie udało mu się osiągnąć tego celu. Historycy nie są zgodni co do tego, czy Stylichon podejmował wojny z Alarykiem za aprobatą cesarza zachodniego Honoriusza (395-423), czy raczej działał na własną rękę. Wiadomo, że tak właśnie postępował nieco później inny wódz rzymski (*magister militum*) pochodzenia germańskiego, Rycimer (zm. 472), który, chociaż dzielnie walczył z wojskami barbarzyńskimi, to jednak przyczynił się do upadku Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie.

2. Portret Nicetasa w panegiryku Paulina

Jak wspomnieliśmy wyżej, Nicetas odwiedził sanktuarium św. Feliksa w Noli. Niektórzy uczeni podają 398 rok jako datę pierwszej wizyty. E. Trout uważa, że było to w 400 roku²⁶. Podczas pierwszej wizyty Nicetas poznał Paulina; być może wcześniej o nim słyszał lub czytał jego pisma. Paulin był osobistością znaną, utrzymywał kontakty głównie za pomocą listów z najwybitniejszymi ludźmi epoki jak: św. Hieronim, św. Euchariusz z Lyonu, św. Sulpicjusz Sewer, a nawet św. Augustyn. W serii Migne'a znajduje się zbiór pochwalnych wypowiedzi różnych autorów starożytnych na temat Paulina²⁷. Druga wizyta Nicetasa w Noli miała miejsce na przełomie w 402 i 403 roku²⁸. Wydaje się, że mógł on przybyć do Noli pod koniec grudnia 402 i pozostał tam w styczniu 403 roku²⁹. Nie wszyscy badacze są zgodni co do tych dat. Nicetas wyjechał z Remezjany do Tomi i Tesaloniki, a potem przez morze udał się do Rzymu. A. Burn przypuszcza, że celem jego podróży było spotkanie z papieżem Innocentym I

²⁵ Por. H. Sivan, dz. cyt., s. 84: „On each occasion, if Stilicho aimed at annexing Illyricum, his timing could have worked well; yet twice he was prevented from triumphing over the Goths and from achieving his purpose”.

²⁶ Por. D. E. Trout, *Paulinus of Nola*, dz. cyt., s. 198: „In the late spring of the year 400, Melania the Elder stopped first at Nola [...]. Earlier the same year Nicetas, bishop of Remesiana in Dacia Mediterranea, had been with Paulinus for the celebration of the feast of Saint Felix”.

²⁷ Por. *Ecloga Sancti Paulini ex variis scriptoribus*, PL 61, 125-152.

²⁸ Por. *Epitome vitae S. Paulini*, PL 61, 126: „A Niceta Dacorum episcopo et a Melania seniore inuisitur. Anno 402”; A. E. Burn, dz. cyt., s. XLIX.

²⁹ Por. D. E. Trout, *Paulinus of Nola*, dz. cyt., s. 173: „In 403 he (Paulinus) was seated beside Nicetas of Remesiana, the bishop who had come to Nola from distant Dacia”.

(401-417); zapewne były ważne sprawy do przedyskutowania³⁰. Z Rzymu udał się, podobnie jak poprzednio, do sanktuarium św. Feliksa w Noli.

Podczas drugiego pobytu w Noli Nicetas znowu spotkał się z Paulinem. Wszystko wskazuje na to, że obaj mężowie się zaprzyjaźnili. Wiele elementów łączyło ich: obaj byli mniej więcej w tym samym wieku, obaj posługiwali się łaciną jako językiem ojczystym, obaj byli ludźmi głębokiej wiary, obaj oddawali się działalności pisarskiej, obaj byli zwolennikami *credo* nicejskiego, obaj byli przywiązani do Rzymu jako ojczyzny, przy czym formalnie nie chcieli mieć nic wspólnego z polityką.

Na zakończenie pobytu Nicetasa w Noli Paulin skomponował specjalny panegiryk *Ad Nicetam redeuntem in Daciam (Do Nicetasa udającego się do Dacji)* i zapewne go wygłosił na pożegnanie gościa w obecności innych ludzi. Według D. E. Trout'a ten panegiryk został wygłoszony na zakończenie pierwszego pobytu w 400 roku Nicetasa w Noli³¹. Panegiryk ku czci Nicetasa zachował się w kolekcji pism Paulina jako *Poema XVII*. W starożytności, jak wiadomo, był zwyczaj wygłaszania różnego rodzaju panegiryków na cześć dostojnych osób; istniały też reguły poetyckie, według których panegiryk miał być skomponowany. Paulin pozostawał pod wpływem takich autorów jak Wergiliusz, Horacy czy Owidiusz, których poznał w szkole Auzoniusza³², chociaż w listach podkreślał, że zerwał z literaturą świecką, by oddać się poznawaniu Biblii. W przemowie na cześć Nicetasa Paulin wzorował się na Stacjusz³³. Starał się zastępować elementy pogańskie, typowe dla poezji klasycznej, motywami chrześcijańskimi; czynił to także i Auzoniusz, ale w znacznie mniejszym stopniu.

Paulin zwraca się we wstępie panegiryku: „czcigodny Nicetasie (*sancte Niceta*)”³⁴. Tak zapewne zwracano się do biskupów w oficjalnych przemowach. Następnie wyraża ubolewanie, że dostojny gość opuszcza ludzi, których poznał w Noli, i powraca do swoich. Pisze: „O nader szczęśliwa ziemia i ludy błogosławione [...], które nawiedzi zbliżając się przez twoją stopę i twoje oblicze Chrystus”³⁵. Mając na

³⁰ Por. A. E. Burn, dz. cyt., *Introd.*, s. 53: „Niceta had business to transact with the Bishop of Rome, which had reference to Church discipline in neighbouring dioceses”.

³¹ Por. D. E. Trout, *Paulinus of Nola*, dz. cyt., s. 198: „In the spring of the year 400, Melania the Elder stopped at Nola [...]. Not long after Melania's departure for Rome, Paulinus sent to Severus a carefully crafted account of her Nolan *adventus*, to celebrate Nicetas' earlier departure for Dacia he had composed a *propemptikon*”.

³² Por. *The Poems of Saint Paulinus of Nola*, trad. P. G. Walsh, wyd. J. Quasten [i in.], New York 1865, *Introd.*, s. 4: „In the poems he is demonstrably the literary disciple of Virgil, Horace, and Ovid”.

³³ Por. tamże, s. 16: „There follows a detailed account of Nicetas route on his return to Dacia [...] the poem of Statius incorporates such geographical detail and Paulinus is following his example”.

³⁴ Paulin z Noli, *Poemata*, XVII, 4, PL 61, 483D.

³⁵ Tamże, XVII, 12, PL 61, 483D: „O populi beati [...] quos tuo accedens pede visitabit Christus et ore”.

uwadze trudności podróży z Noli nad brzeg Morza Adriatyckiego, stamtąd do Epiru i Tesalonik, a wreszcie do krainy Daków, Paulin porównuje podróż Nicetasa do przejścia Izraelitów z Egiptu do Ziemi obiecanej:

⁴⁵ Jak niegdyś, gdy ginął Egipt,
zasłona nocy i gęstych ciemności,
którą święty lud Boga żywego pokonywał,
światłem dla ziemi się stała,
co teraz uznaje się za symbol całego świata,
⁵⁰ ponieważ pobożne stronnictwo świętej wiary
jaśniej przed Chrystusem,
a pozostałych błęd w ciemnościach pogrąża:
tak niech sprzyja we wszystkim Pan memu Nicetasowi,
gdziekolwiek wyląduje niesiony wiatrem,
⁵⁵ aż dotrze radośnie, zgodnie z życzeniem,
do ojczyzno miasta³⁶.

Jak synowie Izraela idąc pośród ciemności nieśli światło Boże, tak światło Bożej nauki niesie Nicetas idąc do krainy Daków. Powyższy fragment od strony literackiej jest przykładem stosowania aluzji do wydarzeń biblijnych w miejsce dotychczas stosowanych aluzji do literatury antycznej oraz do mitologii.

W dalszej części panegiryku Paulin przechodzi do działalności muzycznej Nicetasa. W nawiązaniu do Psalmu 54, 7 pisze:

*Kto mi da skrzydła jak gołębiczy*³⁷,
⁹⁰ abym prędko się znalazł pośród owych chórów,
które wysławiając Chrystusa Boga pod twą wodzą
poruszają niebiosów?
Lecz chociaż nas ciało ociężałe i nędzne
trzyma w uścisku, jednak ulatujemy
⁹⁵ duchem za tobą i śpiewamy do Pana
razem z tobą hymny³⁸.

Nicetas zapewne komponował hymny o treści chrześcijańskiej. Hymn *Te Deum laudamus*³⁹ jest mu przypisywany⁴⁰, chociaż niektórzy przypuszczają, że to raczej św. Ambroży jest jego autorem. Możliwe, że inne hymny Nicetasa nie zachowały się do naszych czasów, ale mogły być znane w starożytności, zarówno w Ilirii, jak i w Italii.

³⁶ Tamże, XVII, 45-56. W artykule cytujemy *Poemat 17* za przekładem L. Nieściora opublikowanym w bieżącym numerze *E-Patrologos*.

³⁷ Ps 54, 7 (LXX).

³⁸ Paulin z Noli, *Poemata*, XVII, 89-96.

³⁹ Por. Niceta of Remesiana, *Te Deum laudamus*, [w:] A. E. Burn, dz. cyt., s. 83-87.

⁴⁰ Por. *The Poems of Saint Paulinus of Nola*, dz. cyt., s. 15: „Paulinus exploits the classical tradition of the *propemptikon*, the poem of farewell to a departing friend, when he composes a valedictory to Nicetas, the missionary bishop of Dacia famed as the probable author of the *Te Deum laudamus*”.

Hymnografia była w owym czasie mniej rozwinięta na Zachodzie niż na Wschodzie, dlatego stosunkowo nieliczni twórcy hymnów łacińskich mogli być szczególnie ceni.

Paulin stwierdza, że Nicetas śpiewa Chrystusowi, podobnie jak wieczny lutnista lub cytrzysta (*aeternus citharista*) Dawid:

Będzie przygrywać wszystkim niczym trąba dźwięczna
mowa Nicetasa wyśpiewująca Chrystusa,
¹¹⁵ zaśpiewa psalm na całą morską równinę
wieczny cytrzysta Dawid⁴¹.

Określano Dawida w ten sposób, gdyż śpiewa on od wieków głosem wszystkich, którzy oddają cześć Bogu poprzez jego psalmy⁴². Poetyckie wyrażenie *lingua Nicetae modulata psallet*, które znajduje się w łacińskim oryginale, zapewne nie znaczy, że Nicetas śpiewa osobiście, lecz raczej, że tworzone przez niego hymny prezentują wysoki poziom literacki i muzyczny. Gdyby nawet Nicetas nie komponował hymnów, to na pewno krzewił śpiew, szczególnie podczas liturgii, o czym świadczy jego dzieło *De utilitate hymnorum sive De psalmodiae bono*. Paulin jako duszpasterz i poeta doceniał działania Nicetasa w dziedzinie muzyki i śpiewu kościelnego.

W dalszej części panegiryku przechodzi Paulin do tego, co było najważniejsze w posłudze Nicetasa, a mianowicie jego działalność pasterska wśród ludów nieznających Ewangelii. Mówi między innymi:

²⁰⁵ Położeniem okolic, lecz też i nastawieniem ducha dzicy,
dokuczliwsi od leżącego u nich śniegu Bessowie,
teraz zamienieni w owce
zbierają się pod twoją wodzą w spokojnej zagrodzie⁴³.

Zagroda lub dziedziniec (*aula*) oznacza Kościół; do niego właśnie Nicetas przyprowadził dzikich Bessów żyjących w okolicach pokrytych śniegiem. Wyrażenie „ziemia pokryta śniegiem” wyraża dużą odległość od Rzymu, zarówno w sensie geograficznym, jak i kulturowym.

Kontynuując wątek misyjny Paulin mówi, że było wielką sztuką Nicetasa:

To jest by z wilków stworzyć cieleta,
a lew zaprzęgnięty z wołem żywili się razem słomą,
²⁵⁵ i wyjawić dzieciom bez szkody
kryjówki żmijowe⁴⁴.

Jest to aluzja do Izajasza 11, 7-8: *Lew jak wół będzie jadał słomę, dziecko włoży swą rękę do kryjówki żmij*. Ta metafora biblijna wyraża pojednanie pomiędzy zwaśnio-

⁴¹ Paulin z Noli, *Poemata*, XVII, 113-116, PL 61, 485D.

⁴² Por. PL 61, 486, przyp. e: „Sane et aptissime David dicitur aeternus citharista, quandoquidem ore omnium psallit, qui eius psalmos decantant”.

⁴³ Paulin z Noli, *Poemata*, XVII, 205-208.

⁴⁴ Tamże, 253-256. Por. tamże, XVII, 214, col. 488C: „Te patrem dicit plaga tota Borrae; ad tuos fatus Scythia mitigatur, et sui discors fera te magistro pectora ponit”.

nymi ludami, jaka ma nastąpić w czasach mesjańskich. Paulin ma na myśli owoce pasterskiej działalności Nicetasa wśród barbarzyńców, którzy stawszy się wyznawcami Chrystusa odmienili swój sposób postępowania⁴⁵.

Biskup Noli, podobnie jak papież, cenił to, że Nicetas pracując pośród ludności mało zromanizowanej lub wprost barbarzyńskiej, żyjąc w kraju formalnie podległym Grecji, a *de facto* rządzonym przez Wizygotów, propaguje wiarę chrześcijańską w formie łacińskiej. W zakończeniu panegiryku Paulin stwierdza:

²⁶¹ Uczą się przez ciebie barbarzyńcy
w cichym regionie świata śpiewać o Chrystusie
w duchu rzymskim oraz żyć wstrzemięźliwie
i w błogim pokoju⁴⁶.

Zdaniem H. Sivan to jest najważniejszy punkt panegiryku. Słowo „barbarzyńcy” (*barbari*) nie miało wówczas tak negatywnego znaczenia, jakie ma obecnie, miało jednak wydźwięk pejoratywny, gdyż tak określano w starożytności ludzi nie uczestniczących w kulturze greckiej i rzymskiej.

Nicetas z powodu osiągnięć apostołskich zasługuje na tytuł nauczyciela północy. Paulin mówi:

²⁴⁵ Ciebie ojcem nazywa cała kraina północna,
na twoje przemowy łagodnieje Scyta,
a skłócony z innymi, gdy tyś nauczycielem,
otwiera swoje dzikie wnętrze⁴⁷.

W wyżej przytoczonych fragmentach dostrzega się radość z postępów ewangelizacji, z tego, że barbarzyńscy, czyli ludzie nie koniecznie źli, lecz raczej niecywilizowani, uczą się żyć w pokoju między sobą oraz z Rzymianami, a także z tego, że ich formacja, czyli chrystianizacja i cywilizacja, dokonuje się na rzymski sposób; poprzez chrześcijaństwo wchodzi w obręb kultury łacińskiej. Określenie „Scyta” było wśród ludności rzymskiej synonimem dzikości i braku elementarnej kultury.

W deklamacji Paulina widzimy coś, co można by określić jako rzymski patriotyzm schryścianizowany. Rzym w jego pojęciu jawi się jako ośrodek ewangelizacji, kultury i humanizacji. Geniusz Nicetasa polega na tym, że potrafił przemówić do ludzi dzikich, do awanturników i przemienić ich sposób życia głosząc im Ewangelię.

W dalszej części swej mowy Paulin głosił, że Nicetas jest nauczycielem nie jednego ludu oraz że Bóg uczynił go obywatelem nie jednego kraju na ziemi, ale pozostaje on w szczególnym związku z ojczyzną, jaką jest Rzym⁴⁸.

⁴⁵ Por. H. Sivan, dz. cyt., s. 87: „According to Paulinus, the enterprising bishop from Dacia Mediterranea was very busy converting a host of people to the true Roman Christian faith. The people of Scythia, the Getae, the Dacians, and the Bessi were recipients of Nicetas' missionary endeavors”.

⁴⁶ Paulin z Noli, *Poemata*, XVII, 261-264, PL 61, 488-489A: „Barbari discunt resonare Christum corde Romano, placidamque casti vivere pacem”.

⁴⁷ Tamże, 245-248.

Podczas lektury tego panegiryku odnosi się wrażenie, że Paulin akcentując działalność misyjną Nicetasa jakby nie bierze pod uwagę jego normalnej pracy duszpasterskiej w Dacji, która w owym czasie była dość dobrze zromanizowana. Pomimo iż ta prowincja, jak wspomnieliśmy wyżej, przeszła w sensie administracyjnym pod panowanie Greków, to w Kościele cały czas używano języka łacińskiego. Prawda, że na tych terenach pojawiło się wiele tzw. barbarzyńców i wielu z nich dzięki działalności Nicetasa przyjmowało wiarę chrześcijańską. I to właśnie eksponuje Paulin w swym przemówieniu⁴⁹.

3. Inne wzmianki Paulina o Nicetasie

Wydaje się, że Nicetas musiał wywrzeć znaczny wpływ na Paulina, skoro oprócz wyżej omawianego poematu siedemnastego, jaki mu poświęcił w całości, często nawiązywał do niego także w innych pismach. W *Poemacie XXVII* skomponowanym na cześć św. Feliksa znajdują się wzmianki o Nicetasie. Dotyczą one jego drugiej wizyty w Noli (402/403)⁵⁰. Było to w czwartym roku pobytu Paulina w Noli: *venisti quarto mihi redditus anno*⁵¹.

Poeta wyraża radość z przybycia Nicetasa do sanktuarium św. Feliksa na do roczna uroczystość:

Witaj dniu upragniony. Witaj moje światło! Jesteś dla mnie zawsze dniem świątecznym, lecz dzisiaj światło twego wschodu jest wspanialsze. Przynosząc nową chwałę św. Feliksowi, sprowadzasz z powrotem do mnie Nicetasa. Dlatego dziś celebруем w duchu miłości podwójne urodziny dwóch świętych mężów (*sanctorum amore duorum*). Wspominam fizyczną śmierć naszego męczennika, jednocześnie oddaję hołd biskupowi, który powrócił tu fizycznie. Witam Chrystusa, który – przyjęty jego skromnym umysłem – mieszka w jego sercu (*suscipiens humili metantem in pectore Christum*)⁵².

Paulin nawiązuje do pierwszej wizyty Nicetasa w Noli. Porównuje go do św. Feliksa. Następnie Paulin kontynuuje swe przemówienie przy pomocy słów zaczerpniętych z Pisma Świętego: *Minęła już zima, deszcz ustał i przeszedł. Na ziemi widać już kwiaty, nadszedł czas przycinania winnic i głos synogarlicy słyhać w naszej krainie* (Pnp 2, 11-12). Następnie Paulin pyta, co jest powodem tego, że w zimie nastaje jakby wiosna (*hinc vernat hiems*). I odpowiada, że tę zmianę spowodowało przybycie Niceta-

⁴⁸ Por. tamże, 320, PL 61, 490A: „Non enim unius populi magistrum, sed nec unius dedit esse civem te Deus terrae, patria ecce nostra te sibi sumit”.

⁴⁹ Por. D. E. Trout, *Paulinus of Nola*, dz. cyt., s. 215: „Paulinus emphasized the universal pacifying and civilizing power of Nicetas Christianizing endeavours among the Bessians, the Scythians, the Getae, and the Dacians”.

⁵⁰ Por. Paulin z Noli, *Poemata*, XXVII, wstęp, PL 61, 648A: „De solennibus Christianorum festis agit. Nicetam Dacorum episcopum ad festum S. Felicis diem Nolum secundo venientem miris laudibus excipit”.

⁵¹ Por. tamże, 330, PL 61, 655D.

⁵² Por. tamże, 148, PL 61, 652D, tłum. własne.

sa, namaszczonego przez Chrystusa razem z przyjaciółmi *unctus adest Domini Christi comitatus amicis Nicetes*). Jego obecność powiała swego rodzaju ciepłem na całe otoczenie, a czystość jego obyczajów zajaśniała jak światło⁵³. To potwierdza, że wizyta Nicetasa w Noli miała miejsce w styczniu, jak to wyżej zaznaczyliśmy. W następnej strofie poematu Paulin mówi, że uważa Nicetasa za ojca i za człowieka, którego najbardziej szanuje spośród wszystkich ludzi⁵⁴.

Nicetas był dla Paulina mistrzem w sprawach religijnych oraz źródłem natchnienia poetyckiego:

Ponieważ mój mistrz, przybywszy ze swego dalekiego kraju, zasiadł obok mnie i mogę go widzieć w zasięgu ręki, mogę złożyć mu cześć. Może przez słowa tego mądrego człowieka pojawiają się płodne myśli w moim niepłodnym sercu, podobnie jak niepłodne bydło w stadzie Jakuba stało się płodne. Nicetas bowiem jest jak łagodny Jakub, błogosławiony przez Pana, jak Izrael siedzący jako pasterz baranów i kóz przy studni, gdzie była żywa woda (por. Rdz 29, 2). Podobnie jak on, Nicetas wyciął trzy pręty z trzech drzew i włożywszy je do wody wzywa swe trzody. Gdy one się gromadzą, on je naznacza i barwi trzema prętami [...]. Trzody Labana nie mają znaków. Znak znaczy życie, bowiem Chrystus postrzega owce bez znaków jako naznaczone znakiem śmierci [...]. Spojrzenie Nicetasa było dla mnie jakby odkryciem źródła. Spragniony jak jeleń biegłem do strumienia wody [...]. Popatrzyłem z uwagą na twarz mistrza, który mnie karmił (duchowo) i badał poszczególne pręty w swym uczonym sercu. Moje oczy były utkwione w jego barwną postać, a jego serce jak kolorowa rosa spuszczało na mnie krople jakby z nieba⁵⁵.

Ta nieco zawiła metafora wskazuje na admirację Paulina wobec Nicetasa. Jest on podobny do Jakuba, który siedząc przy źródle wody żywej daje do niej dostęp innym. Tym źródłem jest zapewne żywa wiara Nicetasa, a może i jego pouczenia. Ci, którzy korzystają z pomocy Nicetasa, otrzymują duchowy dar, który ich prowadzi do życia wiecznego. Wiadomo, że ludzie głębokiej wiary i świętości wywierają pozytywny wpływ na innych. Duchowy wpływ Nicetasa na ludzi, w tym na Paulina, może być porównany do kropel spadających z nieba na suchą ziemię. Nieco dalej mówi Paulin, że zapisał Nicetasa na modlitwie podczas uroczystości ku czci św. Feliksa także i jemu się udzielił⁵⁶. A zatem Nicetas jest nie tylko wzorem wiary, gorliwości apostołskiej, przykładem czystości obyczajów, lecz także przykładem człowieka modlitwy.

O relacji Paulina do Nicetasa świadczyć może prośba, by go otoczył swą ojcowską opieką⁵⁷. Przypuszcza się, że w 400 roku Paulin mógł mieć około 45 lat, a Ni-

⁵³ Por. tamże, 165, PL 61, 652B.

⁵⁴ Por. tamże, 180, PL 61, 652B: „Video Nicetam [...] visoque parente cuius prae cunctis amor in me regnat”.

⁵⁵ Por. tamże, 245-265, PL 61, 654D-B, tłum. własne.

⁵⁶ Por. tamże, 315, PL 61, 656C: „Sentio Nicetam [...] qui me tangit et adjuncto lateri vicinus anhelat. Acer anhelantis juxta me spiritus intrat, insolitumque potens meditantis suscitatur ignem”.

⁵⁷ Por. tamże, 325, PL 61, 655C: „Tu sancte paterno suscipe me, Niceta, sinu; et dum pectore

cetas około 60 lat⁵⁸. W roku 402 obaj mężowie byli nieco starsi. Różnica wieku pomiędzy Paulinem a jego mistrzem Auzoniuszem była także duża. Można tu dostrzec paralełę: jak Paulin szanował Auzoniusza jako swego ojca w dziedzinie literatury klasycznej, tak mógł postrzegać Paulina jako swego ojca w sprawach religijnych. Relacja ojciec-syn mogła wynikać z tego, że Paulin jako świeżo nawrócony był nowicjuszem w sprawach wiary, podczas, gdy Nicetas był świętobliwym i doświadczonym biskupem.

W liście do swego przyjaciela Sulpicjusza Sewera Paulin pisał o Nicetasie jako czcigodnym i dostojnym biskupie, który przybył z Dacji i przez Rzymian był podziwiany⁵⁹. Jest to zapewne aluzja do wizyty Nicetasa u papieża, którą być może mile wspominało. Możliwe, że Paulin miał o niej wiadomości od kogoś ze swych przyjaciół w Rzymie. To zaś zdaje się wskazywać, że Nicetas był postacią znaną, a może i wyjątkową, skoro wieść o jego wizycie w Rzymie rozchodziła się pomiędzy ludźmi, zapewne poprzez korespondencję.

Wzmianki Paulina w innych pismach poza panegirykami potwierdzają jego podziw dla Nicetasa jako człowieka odznaczającego się uczonością i głęboką pobożnością, dla dzielnego biskupa w Dacji, który w złożonej sytuacji politycznej i religijnej wykazywał się gorliwością apostołską.

Zakończenie

Tak w panegiryku, jak i w innych pismach widzimy, że Paulin z Noli ceni Nicetasa z Remezjany, w którym widzi przede wszystkim gorliwego duszpasterza. Można sobie wyobrazić, że Nicetas jako biskup, teolog i duszpasterz pracujący na krańcu Cesarstwa w skomplikowanej sytuacji politycznej budził podziw Italii, gdzie jeszcze w tym czasie ludzie żyli w pokoju i nie odczuwali zagrożenia. Wiadomo, że nieco później także ich ziemie zostały zaatakowane przez barbarzyńców.

Pomimo że Paulin podkreśla, iż wyrzekł się wszystkiego, co światowe, to jednak pozostaje pod silnym wpływem literatury antycznej. Wprawdzie w swych poematach (*carmina*) posługuje się motywami biblijnymi i prezentuje treści chrześcijańskie, to jednak w metodzie naśladuje wzory retoryki klasycznej; stosuje rytmikę właściwą dla poezji łacińskiej oraz posługuje się literacką przesadą na wzór autorów rzymskich piszących i wygłaszających panegiryki.

W pismach Paulina dostrzega się, nie było dla niego bez znaczenia to, że Nicetas działając na kresach chwiejącego się już Cesarstwa, krzewił kulturę rzymską i podtrzymywał znajomość języka łacińskiego. Wyrażając przywiązanie do tego co rzymskie Paulin nie miał na myśli *Imperium Romanum*, z jego podbojami i cywili-

---

docto sustineor, caput in blando mihi corde reclinans, sal tuus insulsum me condat”.

⁵⁸ Por. A. E. Burn, *Niceta of Remesiana*, dz. cyt., s. XXXV: „Since the age of Paulinus in 398 was about 45 we may suppose that Niceta was as much as 60”.

⁵⁹ Por. Paulin z Noli, *Epistolae* XXIX, 14, PL 61, 321B: „Quo genere te et venerabili episcopo atque doctissimo Nicetae qui ex Dacia Romanis merito admirandus advenerit”.

zacja, lecz wyrażał przekonanie, że język łaciński i kultura rzymska są i powinny służyć zachowaniu wiary chrześcijańskiej, jej pogłębianiu oraz głoszeniu jej innym ludom. Dlatego widzimy tyle admiracji Paulina dla misyjnej działalności Nicetasa wśród ludności niezromanizowanej. Paulin jest dumny nie tylko że tego, że ludzie nawracają się na wiarę chrześcijańską, ale także z tego, że wysławiają Boga *w duchu rzymskim* (*corde Romano*). Na pewno miał na myśli przede wszystkim obrządek łaciński w liturgii. W pojęciu Paulina, a zapewne i Nicetasa, określenie *romanus* znaczyło *christianus*. Ten model, w bardziej rozwiniętej formie, znajdujemy u żyjącego pół wieku później Sydoniusza Apolinarego (zm. 486)⁶⁰.

Możliwe, że Paulin z natury nie był wystarczająco samodzielny człowiekiem, dlatego czuł się niepewnie jako chrześcijanin i odczuwał, bardziej niż inni ludzie, potrzebę przewodnika w życiu duchowym. Możliwe też, że wyniósł ze szkoły Auzoniusza admirację dla rzymskich bohaterów; wiadomo, że Rzymianie chętnie rozprawiali *de viris illustribus*. Zostawszy chrześcijaninem Paulin pozostawił bohaterów pogańskich, poetów, retorów, cesarzy, a na ich miejsce wypadało wprowadzić postacie biblijne oraz osoby jemu współczesne odznaczające się głęboką wiarą i uczonością w sprawach religijnych. Podobną potrzebę opiewania bohaterów widzimy także u Sydoniusza Apolinarego⁶¹. Możliwe, że Nicetas jawił się w oczach Paulina jako wzór doskonałego chrześcijanina i biskupa; już nie jako *vir illustrissimus* w rzymskim znaczeniu, lecz jako *vir doctissimus et piissimus* w znaczeniu chrześcijańskim.

Gdy zaś chodzi o Nicetasa, to nie pozostawił on świadectw pisanych na temat Paulina, ale na podstawie jego dwóch podróży do ośrodka monastycznego w Noli możemy przypuszczać, że cenił pobożność i erudycję Paulina. Można sobie wyobrazić, że Nicetas mógł mieć instynktowne odczucie, że w sytuacji kryzysu państwa rzymskiego i zagrożenia ze strony plemion germańskich w klasztorach będzie możliwe pielęgnowanie autentycznej wiary, rozwijanie duchowości i zachowanie bogatego dziedzictwa antycznego.

Streszczenie

Artykuł przedstawia Paulina, przełożonego wspólnoty monastycznej w Noli, oraz Nicetasa, biskupa Remezjany w Dacji. Obaj słynęli z głębokiej wiary i z troski o Kościół. Nicetas dwukrotnie odbył podróż do Italii, spotkał się z papieżem oraz odwie-

⁶⁰ Por. J. Grzywaczewski, *The Passage from Romanitas to Christianitas according to Sidonius Apollinaris*, *StPatr* 48 (2010), s. 301: „The Roman and Greek cultures were progressively Christianized; the notion of *romanus* signified more and more *christianus*, the classical philosophy was used to explain theological questions. The number of Christians was growing. That was the time of passing from *Romanitas* to *Christianitas*”.

⁶¹ Por. J. Grzywaczewski, *Radość Sydoniusza Apolinarego z tego, że filozofia służy teologii*, *VoxP* 58 (2012), s. 323: „Sienkiewicz prezentuje dzielnych rycerzy, jak Kmicic, Wołodyjowski, Skrzetuski. Sydoniusz ukazuje znakomitych literatów i erudyty, jak Nicetius, Faustus, Lampridius, Phebus”. Obaj pisarze pisali ku pocieszeniu serc.

dził ośrodek monastyczny w Noli, a jednocześnie sanktuarium św. Feliksa. Zrobił dobre wrażenie na Paulinie. On zaś na pożegnanie Nicetasa wygłosił panegiryk na jego cześć. Podkreślił głównie zasługi biskupa Remezjany w działalności apostołskiej wśród ludności barbarzyńskiej, jaka znajdowała się wówczas w Dacji w całym *Illiricum*. Wyraził radość z tego, że ludy przedtem dzikie, pod wpływem nauczania Nicetasa przyjęły wiarę chrześcijańską w obrządku łacińskim i odmieniły sposób postępowania. W przemówieniu Paulina dostrzegamy rzymski patriotyzm schryścianizowany; Rzym jawił się już nie jako potęga polityczna, lecz jako ośrodek kultury, cywilizacji oraz ewangelizacji.

Słowa kluczowe

Nicetas z Remezjany, Paulinus z Noli, panegiryk, barbarzyńcy, chrystianizacja w starożytności, romanizacja, Dacja, Iliria, Bessowie.

The Relationship between Nicetas and Paulinus of Nola (abstract)

The article presents the relationship between Paulinus of Nola and Nicetas of Remesiana. Nicetas was bishop in Dacia province. This province belonged at first to the Latin part of the Empire, and in 379 passed to the Greek part. There were also a lot of barbarians in the province, and many of them accepted the Christian faith thanks to the pastoral care of Nicetas. Paulinus was responsible for the monastic community of Saint Felix near Nola. Nicetas went to Rome in A.D 400 and 402 for a meeting with the Pope. After this visit, he went to Nola as he wanted to visit the monastery of Saint Felix. There, he met Paulinus and became his friend. Paulinus composed a panegyric in honor of Nicetas (the poem XVII). He expressed his admiration for Nicetas's faith and his apostolic zeal, especially among the barbarians.

Key words

Nicetas of Remesiana, Paulinus of Nola, panegyric, barbarians, ancient Christianization, Romanization, Dacia, Illiricum, Bessi.

Ks. Paweł Nowak*

DE DIVERSIS APPELLATIONIBUS NA TLE PATRYSTYCZNEJ TEOLOGII IMION CHRYSYUSA

Jak stwierdza starożytny autor Gennadiusz z Marsylii, Nicetas ułożył sześć krótkich pouczeń dla kandydatów do chrztu¹. Jak niektórzy twierdzą, *Instructio ad competentes* stanowi pierwszy całościowy podręcznik katechetyczny starożytnego Kościoła łacińskiego². Choć Gennadiusz nie wspomina o traktacie *De diversis appellationibus (Christi)*, jednak w świetle tradycji rękopiśmiennej zamieszczającej to dziełko do zbioru pism Nicetasa, badacze są przekonani o jego autorstwie co do tego pisma. Prawdopodobnie napisał je w początkowym okresie swojej działalności pisarskiej.

W pisemku *O różnych imionach* biskup Remezjany wskazuje, że w Piśmie Świętym znajduje się wiele imion i tytułów odnoszonych do Jezusa Chrystusa. Rozpoczyna swoje dzieło od ich wymienienia i wskazuje, że Chrystusa nazywa się

Słowem, nazywany jest mądrością, światłem, potęgą; zwany jest prawicą, ramieniem, aniołem; nazywany jest człowiekiem, barankiem, owcą, kapłanem; nazwany jest drogą, prawdą, życiem; zwany jest krzewem winnym, sprawiedliwością, odkupieniem, chlebem, skałą, lekarzem, źródłem wody żywej, pokojem, sędzią, bramą³.

Stwierdza dalej, że wszystkie te imiona mają pomóc czytelnikowi w zrozumieniu natury i zasięgu Bożej mocy. Jednocześnie wskazuje, że wszystkie te imiona i tytuły zawierają się w tym największym imieniu Syna Bożego. W dalszej części dzieła autor podejmuje refleksję na temat znaczenia przytoczonych przez siebie tytułów dając ich wyjaśnienie. Obdarza się Chrystusa tytułem „Słowo”, ponieważ:

---

* Ks. Paweł Nowak – doktorant studiów teologii dogmatycznej na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie; e-mail: pawelnowak@o2.pl.

¹ Por. Gennadiusz z Marsylii, *De scriptoribus ecclesiasticis liber*, 22.

² Por. B. Degórski, *Katechezy przedchrześcijańskie Nicetasa z Remezjany*, „Vox Patrum” 10 (1990) z. 18, s. 108.

³ Nicetas z Remezjany, *De diversis appellationibus*, A. E. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana. His life and works*, Cambridge 1905, s. 1-5. Posługujemy się przekładem M. Przyszychowskiej, przewidzianym do druku razem z wydaniem innych dzieł Nicetasa w serii „Biblioteka Ojców Kościoła”. Kilkustronicowa objętość dziełka i brak w jego edycjach podziału na rozdziały zwalnia nas z dokładnego podawania miejsca, na które w danym przypadku się powołujemy.

został zrodzony przez Boga Ojca w sposób wolny od poruszeń, a także dlatego że Jego zrodzenie nie spowodowało zmniejszenia ojcowskiej substancji. Albowiem i człowiek, jak się wydaje, nie doznaje uszczerbku, gdy wydaje słowo.

Ponadto za oczywiste uważa, że Bóg Ojciec zawsze przemawiał przez Niego zarówno do ludzi, jak i aniołów. Imię „Mądrość” wskazuje, że „za Jego pośrednictwem wszystko zostało na początku mądrze uporządkowane”. Tytuł „Światłości” wskazuje, że „rozświetlił pierwotne ciemności ziemi, a swoim przyjściem rozproszył mroki ludzkich umysłów”. Tytuł „Potęga” oznacza, że „żadne stworzenie nie jest w stanie Go pokonać”. Określenie „Prawica” i „Ramie” wskazuje na akt stwórczy, gdyż „przez Niego wszystko zostało stworzone i On wszystko podtrzymuje w istnieniu”. Tytuł „Anioła” wskazuje, że Syn „jest zwiastunem woli Ojca”. Określenie „Syn Człowieczy” wskazuje, że „ze względu na nas ludzi raczył narodzić się jako człowiek”. Tytuł „Baranek” wskazuje na niewinność Syna Bożego, natomiast określenie „Owca” odnosi się do Jego Męki. Nicetas stwierdza, że Syna Bożego można nazywać „Kapłanem” z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, że „za nas złożył Ojcu w ofierze swoje ciało” i po drugie, że „raczy dawać siebie na ofiarę dzień po dniu”. Syn Boży nazywany jest „Drogą”, po której zmierzamy do naszego zbawienia. Odnosi się do Niego także tytuł „Prawda”, ponieważ odrzuca to, co jest fałszywe. Tytuł „Życie” oznacza, że On niszczy śmierć. Tytuł „Winnej Latorośli” oznacza, że „rozciągając na krzyżu gałęzie ramion zgotował światu wielki owoc słodczy”. Tytuł „Sprawiedliwość” wskazuje, że „usprawiedliwia grzeszników, jeśli wierzą w Jego imię”. Imię „Odkupiciel” oznacza, że „za cenę swojej krwi odkupił nas, którzy byliśmy od dawna zgubieni”. Syn Boży jest określany „Chlebem”, ponieważ „zaspokaja głód wiedzy swoją Ewangelią”. Jest również określany „Skalą”, zarówno dlatego, że „waż nie zostawił na Nim swoich śladów”, a także dlatego, że „On sam stanowi dla nas schronienie”. Jest nazywany „Lekarzem”, ponieważ „swoim przyjściem uleczył nasze choroby i nasze rany”. Chrystus jest określany „Źródłem Wody Żywej”, ponieważ „obmywa i ożywia grzeszników dzięki kąpieli odrodzenia”. Jest też nazywany „Pokojem”, ponieważ „odłączonych zgromadził w jedno i pojednał nas z Bogiem Ojcem”. Jest także określany „Zmartwychwstaniem”, ponieważ „wskrzęsi z grobów wszystkie ciała”. Tytuł „Sędziego” wskazuje, że „będzie sądził żywych i umarłych”. Imię „Brama” oznacza, że „przez Niego wierzący wchodzą do królestwa niebieskiego”. Jak zauważa Nicetas, wszystkie te imiona i tytuły określają naturę i misję Syna Bożego.

W dalszej części swojego dzieła biskup Remejany kieruje zachętę do wiary i złożenia nadziei w Jezusie Chrystusie. Kieruje przestrogi dla wierzących odnoszące się to wymienionych przez siebie imion i tytułów Chrystusa. Wierzący mają uczyć się o Bogu i słuchać Jego słów, mają kierować swoje pytania do Tego, który jest Mądrością, mają szukać Tego, który jest Światłem. W trudnościach mają zwracać się do Tego, który jest zarówno Lekarzem, jak i zdrowiem. Chrześcijanie mają zwracać się do Tego, który stworzył świat i przez Którego wszystkie rzeczy są podtrzymywane, powinni uwierzyć w Tego, który jest Ramieniem i Prawicą Boga. Autor zachęca braci w wierze, aby niczego nie obawiali się, ponieważ Syn Boży będzie stał u ich boku jak anioł. Pisarz z Remejany zwraca się do wierzących, by nie tracili nadziei, gdyż Syn

Boży stał się człowiekiem, by ludzie mieli do Niego łatwy dostęp. Zachęca do odwagi w prześladowaniach, gdyż Syn Boży przeszedł drogę prześladowań jak baranek na rzeź prowadzony. Autor zachęca by poszukiwać Chrystusa w wierze, gdyż On jest drogą dla duszy i prawdą, a także życiem dla tych, którzy w Niego wierzą. Odnosi się również do konkretnych problemów chrześcijan, stawiając pytania i dając na nie odpowiedź. Tym, dla których przyjemności świata stają się pokusą, zaleca zwrócenie się do krzyża Chrystusa. W Nim można odnaleźć słodycz winnego krzewu. Zagubionym w grzechu katechista z Remezyjany zaleca łąknąć Chrystusa, który jest chlebem gaszącym każdy głód. Dla tych, którzy się potykają, zaleca oparcie się na Chrystusie, który jest mocną skałą i murem obronnym. W przypadku choroby lub słabości nakazuje zwrócenie się z prośbą o lekarstwo do Chrystusa, który jest Lekarzem. Autor odnosi się również do nieochrzczonych, którzy przez swą niewiarę będą cierpieć męki. Zaleca im pójście do Chrystusa – Studni Życia, aby w ten sposób uzyskać życie wieczne dla swej duszy. Ludziom gniewliwym i rozdartym kłótniami zaleca naśladowanie Chrystusa – Pokoju, by w ten sposób pojednać się z Ojcem i bliźnimi. Tym, którzy mają obawy o swoje życie, zaleca zwrócenie się do Chrystusa, który jest Zmartwychwstaniem i może wskrzesić to co upadłe. Tym, którzy cierpią pokusy cielesne, zaleca baczyć na Chrystusa – Sprawiedliwego Sędziego. Dla tych, którzy w godzinie śmierci tracą nadzieję na sprawiedliwość Bożą, zaleca ufność w Chrystusa-Bramy. Przez nią wierzący po wskrzeszeniu z martwych wstąpią do niebieskich tajemnic.

Jednym z autorów wczesnochrześcijańskich podejmujących zagadnienie imion Chrystusa był aleksandryjski pisarz Orygenes. Polemizując z koncepcją Logosu Filona Aleksandryjskiego uważał, że Chrystus, wcielony Logos Boży, nie może być bytem złożonym. Orygenes pisze więc:

On jest tym, któremu Ojciec udzielił daru stania się zbiorem dóbr, aby każdy, kto dzięki Chrystusowi przyjął dobro lub dobra, które z Nim są związane, znalazł i siebie pośród nich⁴.

Takich różnie nazwanych dóbr analizuje Orygenes około pięćdziesiąt w pierwszej księdze swojego komentarza do Ewangelii według św. Jana⁵. Chrystus łączy w sobie własną, boską, jedność z wielością darów dla ludzi. Przechodzenie człowieka od jednego daru, wyrażonego określonym imieniem Chrystusa (gr. *epínoia*), do kolejnego, wyznacza ludzką drogę wzrastania w doskonałości. Na początku Jezus jest dla człowieka Bramą, potem Drogą, następnie Sprawiedliwością, i tak dalej, aż do stanu, w którym może być dla niego Mądrością dającą dostęp do prawdy o Bogu samym.

Autor komentarza do Ewangelii według św. Jana, podobnie jak biskup Remezyjany, odnosi się do tytułu „Zmartwychwstanie” zauważając, iż

⁴ Orygenes, *Komentarz do Ewangelii wg św. Jana*, I, X, 62, tł. S. Kalinkowski, Kraków 2003, ŻMT 27, s. 39.

⁵ Por. S. Kalinkowski, Wprowadzenie [do:] Orygenes, *Komentarz do Ewangelii wg św. Jana*, dz. cyt., s. 12 - 13.

także zmartwychwstanie jest głoszone jako dobro [...], głosi On ubogim również to, co zostało przygotowane dla świętych, i wzywa ich do przyjęcia obietnic Bożych⁶.

Nicetas podobnie stwierdza, że tytuł Zmartwychwstanie oznacza, że Chrystus wskrzesi wszystkie ciała z grobu.

Kolejnym tytułem, do którego odnosi się Orygenes, jest tytuł „Światłość”. Piśze: „drugie dobro to światłość świata, która jest prawdziwą światłością, światłością ludzi, a przecież stwierdzono, że Syn Boży jest tym wszystkim”⁷. Nicetas zwraca uwagę, że Światłość została posłana do ludzi, aby oświecić ciemności ich umysłów. U Orygenesy znajdujemy również uwagę:

Zbawiciel zaś, będąc światłością świata, nie oświeca ciał, lecz niecielesną mocą oświeca niecielesny umysł, aby każdy z nas, jakby oświecony przez słońce, mógł oglądać inne byty duchowe⁸.

W tym kontekście biskup Remezyjany światłość postrzega jako wiedzę, której poznanie unosi człowieka ku kontemplacji Boga.

Jak dalej zauważa Aleksandryjczyk,

obok życia i światłości kolejnym dobrem w sensie pojęciowym jest prawda, a czwartym droga, która do prawdy prowadzi, [...] dobrem jest również brama, przez którą człowiek wstępuje na szczyt szczęścia⁹.

Podobnie do tych tytułów odnosi się Nicetas pisząc, że Chrystus jest drogą, po której człowiek zmierza do celu swego życia, czyli zbawienia, i jest prawdą, ponieważ odrzuca to, co jest fałszywe. W tym kontekście można zauważyć, że dla obydwu autorów Chrystus jest pełnią prawdy, będąc jednaką drogą do jej osiągnięcia. Orygenes stwierdza, że

Zbawiciel przecież, od którego bierze początek wszelka cnota, ma wiele znamion, jest więc drogą dla tego, kto jeszcze nie dotarł do celu, lecz wciąż kroczy, życiem zaś jest dla tego, co wyzbył się już wszelkiej śmiertelności¹⁰.

Aleksandryjczyk dostrzega w różnych nazwaniach Chrystusa pewną akomodacyjność, gdyż są one przystosowane do percepcji duchowej człowieka znajdującego się na określonym etapie rozwoju. Różne Jego imiona odpowiadają różnym etapom życia duchowego chrześcijanina, który coraz bardziej zbliża się do tajemnicy Chrystusa.

Innym tytułem chrystologicznym, o którym mówi Orygenes, jest:

Mądrość [...], którą Bóg stworzył jako początek dróg swoich dla dzieł swoich. W niej radował się Ojciec znajdując przyjemność w jej różnorodnej duchowej

⁶ Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według św. Jana*, I, VIII, 47.

⁷ Tamże, I, IX, 52.

⁸ Tamże, I, XXV, 164.

⁹ Tamże, I, IX, 54.

¹⁰ Tamże, VI, XIX, 107.

piękności, którą oglądają jedynie duchowe oczy, i która do niebieskiej miłości wie dzie tego, kto ogląda jej boskie piękno¹¹.

Nicetas opisując ten tytuł stwierdza, że odnosi się on do aktu stwórczego, ponieważ Chrystus – Mądrość był sprawcą wszystkiego, co istnieje, a co zostało urządzone w sposób mądry, uporządkowany. Orygenes zauważa dalej:

jeśli starannie przeanalizujemy wszystkie Jego nazwania, stwierdzimy, że jest On początkiem jedynie jako Mądrość, nie jest nim natomiast jako Słowo, bo Słowo było w początku. Można więc śmiało powiedzieć, że spośród wszystkich atrybutów, na które wskazują nazwy Pierworodnego całego stworzenia, najstarszym jest Mądrość¹².

Przy okazji natykamy się na ciekawą spekulację teologa. Chrystus jako Słowo nie poprzedza wszystkiego, bo Ojciec jest pierwszy, ale w porządku stworzenia, jako Mądrość, wyprzedza wszystko, bo przez Niego wszystko się stało.

Kolejnym tytułem podejmowanym zarówno przez Orygenes, jak i Nicetasa jest „Moc”. Biskup Remejzany zauważa, że Chrystus jest nazywany Mocą, ponieważ żadna stworzona rzecz nie jest w stanie Go pokonać. Aleksandryczyk pisze: „Moc Bożą nazwiemy już ósmym dobrem, którym jest Chrystus”¹³.

Orygenes przechodzi płynnie do omówienia kolejnego tytułu – „Słowa”. W swoim komentarzu pisze:

Nie można pominąć milczeniem również Słowa – Boga, które zajmuje drugie miejsce po Ojcu. Wszak i to dobro nie jest bynajmniej niższe od żadnego innego dobra¹⁴.

Aleksandryczyk sugeruje, że zdanie w prologu *Słowo było u Boga* (J 1, 1) nie znaczy tyle samo co „Ono było”. Zaimek wskazujący *ono* (gr. *houtos*) może odnosić się albo do Słowa, albo do Boga. Jak dalej zauważa, powyższe zdanie łączy w sobie dwa różne pojęcia: Bóg i Słowo. Zatem zdanie *Ono było na początku u Boga* (J 1, 2), gdzie zaimek wskazujący odnosi się do Słowa i do Boga i gdzie dodano również zwrot *na początku*, oraz wyrażenie *u Boga*, stanowią podsumowanie całego prologu Ewangelii. Jak wskazaliśmy, temat Chrystusa-Słowa bliski jest również Nicetasowi, który podobnie wyprowadza z tego tytułu wnioski o znaczeniu dogmatycznym. Jak słowo nie umniejsza w niczym mówiącego, tak zrodzenie przez Ojca Syna w niczym nie umniejszyło boskiej substancji. Pośrednio Nicetas wskazuje na równość tych Osób.

Biskup dacki wymienia tytuł „Syna” na pierwszym miejscu stwierdzając, że wszystkie imiona i tytuły w gruncie rzeczy wskazują na ten najważniejszy – Syna. Miano to wyraża i potwierdza bóstwo Jezusa. Aleksandryczyk podejmuje ten tytuł odnosząc się do przeciwników prawdy o Trójcy Świętej, przede wszystkim modali-

¹¹ Tamże, I, IX, 55.

¹² Tamże, I, XIX, 118.

¹³ Tamże, I, IX, 56.

¹⁴ Tamże, I, IX, 57.

stów twierdzących, że Osoby w Bogu są aspektami jednej Osoby Boga: Bóg występuje jako Ojciec w Starym Testamencie, jako Syn w Nowym Testamencie i jako Duch Święty w Kościele. W polemice z nimi Orygenes powołuje się na tekst ewangeliczny: *Zburzcie tę świątynię, a Ja w trzy dni wzniosę ją na nowo* (J 2, 19) i wskazuje, że jego oponenti na tej podstawie chcą udowodnić, że Ojciec i Syn nie są osobami, lecz, że Obaj stanowią jedność nie tylko na płaszczyźnie bytu, ale również w zakresie substancji.

Obydwaj autorzy omawiają tytuł „Kapłana”. Nicetas zauważa, że tytuł ten przynależy Chrystusowi z dwóch powodów. Pierwszym powodem jest ofiara swojego ciała, jaką złożył Ojcu za ludzi, drugim jest fakt nieustannej, wiecznej ofiary składanej przez Niego Ojcu. Orygenes natomiast stwierdza:

jest On również wielkim Arcykapłanem, który raz jeden złożył siebie na ofiarę nie tylko za ludzi, ale za całą naturę rozumną i zaznał śmierci za wszystkich z wyjątkiem Boga¹⁵. Chrystus jest więc wielkim Arcykapłanem, bo przywraca wszystko do królestwa Ojca oraz przekazuje to, czego nie dostaje wszystkim stworzeniom, ażeby po otrzymaniu godne były ojcowskiej chwały¹⁶.

Kapłaństwo Chrystusa wiąże się zatem z Jego ofiarą oraz pośrednictwem między Bogiem i ludźmi.

Obydwaj omawiani myśliciele podejmują tytuł „Syn Człowieczy”. Nicetas stwierdza, że miano to przysługuje Zbawicielowi ze względu na Jego ludzkie zrodzenie. Orygenes natomiast podejmuje ten tytuł w kontekście polemiki z prądami negującymi człowieczeństwo Chrystusa, głównie z Marcjonem i doketami. Pisze:

i może dlatego święte prorocтва niekiedy nazywają Chrystusa sługą, a niekiedy Synem: sługą - ze względu na postać sługi i ponieważ pochodził z rodu Dawida, Synem - z uwagi na Jego pierworodną potęgę. [...] Marcjon błędnie interpretował święte nauki, kiedy mając na uwadze boską naturę Jezusa odrzucił Jego narodziny z Maryi¹⁷.

Tytuł „Syn Człowieczy” Aleksandryjczyk utożsamia z Jego przyjściem na świat w charakterze sługi, podczas gdy miano Syna wiąże bardziej z Jego bóstwem.

Obydwaj myśliciele poruszają tytuł „Prawda”. Nicetas rozumie przez to imię odrzucenie fałszu przez Zbawiciela i ukazanie pełnej prawdy, Orygenes natomiast stwierdza: „Jednorodzony jest Prawdą, bo zgodnie z wolą Ojca, z pełną jasnością ogarnia całą wiedzę o wszystkich rzeczach i udziela jej każdemu wedle jego zasługi”¹⁸. Można zauważyć ogólną zgodność obydwu pisarzy co do znaczenia tytułu „Prawda”. Orygenes odnosi ten tytuł bardziej do sfery metafizycznej, w której prawda jest wiedzą bożą. Aleksandryjczyk w swoim komentarzu porusza jeszcze wiele innych imion Zbawiciela, dogłębnie je analizując.

¹⁵ Tamże, I, XXXV, 255.

¹⁶ Tamże, I, XXXV, 259.

¹⁷ Tamże, X, VI, 23 - 24.

¹⁸ Tamże, XXVII, 186.

Kreśląc patrystyczne tło teologii imion Chrystusa warto wspomnieć o kolejnym pisarzu wczesnego chrześcijaństwa, który również odnosił się do tytułów mejsjańskich. Św. Grzegorz z Nyssy w swoim dziełku *Co to znaczy być chrześcijaninem?* – a właściwie liście skierowanym do niejakiego Harmoniosa – podejmuje refleksję nad problematyką cnót i ćwiczeniem się w pobożności. W punkcie 5. dziełka stawia pytanie: co znaczy nazwa „chrześcijanin”? Wnioskuje w sposób praktyczny, że nazwa ta implikuje pewien rodzaj postępowania. Dla uzasadnienia swojej tezy przywołuje opowieść o małpie z Aleksandrii, która została wytresowana przez swojego pana i udawała tancerkę, jednakże podrzucone jej suszone owoce ujawniły jej prawdziwą naturę¹⁹. Dlatego też, jak zauważa autor, konieczne jest właściwe zrozumienie, czym jest chrześcijaństwo.

W innym dziełku, *O doskonałości*, Grzegorz już formalnie zajmuje się imionami Chrystusa, wyprowadzając z nich konkretne wnioski dla życia chrześcijanina. Tak oto stwierdza: „Nasz dobry Pan Jezus Chrystus pozwolił nam dzielić z Nim Jego imię, będące przedmiotem czci²⁰ „, dlatego trzeba dobrze zdać sobie sprawę z wielkości noszonego przez nas imienia. Píše dalej: „warto więc uświadomić sobie, co rozumiemy wzywając tym słowem w modlitwach Władcę świata i w co wierzymy przyzywając Go tym imieniem ze czcią²¹. Według biskupa Nyssy imię Chrystus ma stać się dla wierzących nauką i drogowskazem życia. Jako duchowego przewodnika swoich dociekań obiera św. Pawła Apostoła, który według autora najlepiej zrozumiał, kim jest Chrystus, a także ukazał, jak winien postępować ten, który nosi Jego imię. Grzegorz zauważa, że św. Paweł tak wiernie naśladował swojego Mistrza, iż stał się Jego uosobieniem. Zdanie to potwierdza sam Apostoł, gdy pisze: *Żyję już nie ja, ale żyje we mnie Chrystus* (Ga 2, 20). Za Apostołem Narodów autor przytacza szereg tytułów, jakimi określany jest Zbawiciel. Paweł pisze, że jest On „mocą i mądrością Bożą”, „pokojem”, „niedostępną światłością”, „uświęceniem i odkupieniem”, „arcykapłanem”, „Paschą”, „narzędziem przebłagania dla dusz”, „odblaskiem chwały i odbiciem istoty Boga”, „Stwórcą świata”, „duchowym pokarmem i napojem”, „skalą”, „fundamentem wiary”, „obrazem niewidzialnego Boga”²² itd. Zestawiając wszystkie te tytuły i rozważając sens każdego z nich, uzyskamy znaczenie imienia Chrystus. Grzegorz stwierdza, że imię „Chrystus” („Namaszczony”) wyraża przede wszystkim moc królewską. W terminie „królestwo” zawiera się sens pozostałych imion. Jak pisze: „jeśli zrozumie się elementy składające się na tę nazwę, można pojąć także znaczenie jej samej, a więc władzy królewskiej, na którą wskazuje imię

¹⁹ Por. Grzegorz z Nyssy, *Co znaczy by chrześcijaninem*, 7-8, [w:] Grzegorz z Nyssy, *O naśladowaniu Boga. Pisma ascetyczne: Co znaczy by chrześcijaninem. O doskonałości. O celu życia i prawdziwej ascezie*. Przeł. i oprac. ks. J. Naumowicz, Kraków 2001, BOK 15, s. 46n.

²⁰ Grzegorz z Nyssy, *O doskonałości*, 2, [w:] Grzegorz z Nyssy, *O naśladowaniu Boga. Pisma ascetyczne*, dz. cyt., s. 59.

²¹ Tamże, 4, s. 60.

²² Tamże, 6, s. 61.

Chrystus”. Jak zaznacza, poprzez uczestnictwo w Jego imieniu otrzymaliśmy od Pana udział w największym, najbardziej boskim imieniu. W związku z tym potrzeba, by „widoczne było w nas wszystko, co to imię oznacza”. Biskup Nyssy podejmuje również refleksję filozoficzną na ten temat i stwierdza, że:

był nie powstaje na podstawie tego, jak się go określi, przydziela się mu natomiast nazwę, na podstawie której można poznać jego prawdziwą naturę, jakkolwiek ona jest²³.

I jak dalej zauważa:

by zatem coś było nazwane w sposób prawdziwy i niezafałszowany, nazwę musi wskazać rzeczywista natura tej rzeczy²⁴.

Chrześcijanie zatem winni najpierw stać się tymi, jakimi powinni być ze względu na to imię. Grzegorz tak podsumowuje znaczenie omawianego imienia Chrystusa w odniesieniu do życia chrześcijanina:

Prawdziwego chrześcijanina wyróżniają wszystkie cechy, jakie wymieniliśmy u Chrystusa. Naśladujemy te przymioty, które jesteśmy w stanie, te zaś, których nasza natura nie może naśladować – wysławiamy i czcimy²⁵.

Tak oto percepcja imion Chrystusa odbywa się zarówno w wymiarze moralnym, kształtując pewien etos, jak i duchowym, kształtując ducha pobożności i kontemplacji.

Jak zatem widzimy, teologia imion Chrystusa akcentuje dynamiczny i funkcyjny wymiar życia Jezusa oraz Jego natury, pokazując Jego rolę w historii zbawienia. Pozwala na wyciągnięcie wniosków co do Jego statutu bytowego: jedności osobowej, boskości i człowieczeństwa. Chrystus był rzeczywiście człowiekiem, żył dla nas, umarł za nas i zmartwychwstał, okazując się Panem, Synem Bożym, a dla nas Mistrzem i Zbawcą. Czyny zbawcze i imiona Jezusa są wyliczane w dziełach pisarzy chrześcijańskich. Wskazują na to, kim jest Jezus w oczach wierzących, wyrażają ich odpowiedź egzystencjalną, a nie czysto intelektualne uznanie Go.

W swoich pismach Nicetas wyłożył prawdy wiary w sposób bardzo jasny i prosty, dostosowany do możliwości percepcyjnych przeciętnego słuchacza. Jak stwierdza jeden z patrologów, ten

największy przedstawiciel humanizmu rzymskiego w Dacji, będąc wspaniałym katechetą, nie przekazywał nigdy Dobrej Nowiny w sposób zbyt naukowy, niedostępny dla przeciętnych słuchaczy. [...] Jego prosta od strony literackiej *paideia*, a zarazem jakże wspaniała i brzemienna w treść, była dla wiernych światłem wiary i wzorem prawowierności²⁶.

Odwołując się do całej listy imion Chrystusa i je wyjaśniając, pokazał jak w prosty sposób można nauczać prawdy skomplikowane.

²³ Tamże, 10, s. 62.

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże, 12, s. 63.

²⁶ B. Degórski, *Katechezy przedchrześcijańskie Nicetasa z Remezjan*, art. cyt., s. 110n.

Streszczenie

Dziełko *De diversis appellationibus* napisał Nicetas z Remezjany prawdopodobnie na początku swojej twórczości pisarskiej. Omawia w nim zwięźle teologię poszczególnych imion Chrystusa. Wykład znaczenia różnych imion Chrystusa ma dużą wartość katechetyczną. Nicetas kontynuuje istniejącą już w starożytności tradycję wyjaśniania różnych nazw odnoszących się do Chrystusa. Autor artykułu wskazuje na wiele paralel pod tym względem między Nicetasem a Orygenesem i Grzegorzem z Nyssy.

Słowa kluczowe

Nicetas z Remezjany, imiona Chrystusa, chrystologia patrystyczna, Orygenes, Grzegorz z Nyssy, katechezy chrzcielne, *epinoia*.

De diversis appellationibus on the background of patristic theology of the Christs names (abstract)

Nicetas of Remesiana wrote his book *De diversis appellationibus* at the beginning of his activity as a theologian. He presents the different names of Christ. His explanations in this matter are important for catechesis. Nicetas follows the tradition already existing for the explanations of Christ's names. The author of this article notices similar points in the teaching of Origen and Gregory of Nyssa about Christ's names.

Key words

Nicetas of Remesiana, the names of Christ, patristic Christology, Origen, Gregory of Nyssa, baptismal catechesis, *epinoia*.

Ks. Stanisław Pamuła*

THE CATECHESIS OF NICETA IN THE CONTEXT OF ANCIENT BAPTISMAL CATECHESIS

Niceta of Remesiana, was born about the year 335 AD and died around 414 AD. This early Christian writer was a contemporary and friend of Paulinus of Nola. In the catalogue of writers, Gennadius of Massilia attributes two works to him. One of them is a little book about a fallen virgin, the other is a six book work for catechumens¹.

The first book dealt with the conduct of the candidates; the second dealt with the erroneous ideas held by heathens; the third considered belief in one Divine Majesty; the fourth concerns some superstitious customs at the birth of a child; the fifth addresses the confession of faith; and the sixth treats of the sacrifice of the Paschal Lamb. The work has not been preserved in its entirety, but the greater part is still extant. Four fragments are known of the first book, one fragment of the second, the third probably consists of the two treatises, usually separated, but which undoubtedly belong together, namely, „De ratione fidei” and „De Spiritus sancti potentia”. Nothing is known of the fourth book. The fifth book, however, is most probably identical to the „Explanatio symboli habita ad competentes”; in the manuscripts this is sometimes ascribed to Origen, and sometimes to Niceta of Aquileia, but there are very strong reasons for assigning it to the Bishop of Remesiana. Nothing is known of the sixth book².

---

* Ks. Stanisław Pamuła - priest of the diocese Argyll and the Isles in Scotland; post-graduate student of theology on the Faculty of Theology at the Cardinal Wyszyński University in Warsaw; spamula@wp.pl.

¹ Gennadius of Massilies, *De viris illustribus*, 22, [transl. in:] *The St. Pachomius Orthodox Library, St. Euphrosyne of Moscow 2001*, <http://www.voskrese.info/spl/gennadius.html> [06. 06. 2015]: „Niceas, bishop of the city of Romatia, composed, in simple and clear language, six books of Instruction for neophytes. The first of these contains, How candidates who seek to obtain grace of baptism ought to act, the second, On the errors of relationship, in which he relates that not far from his own time a certain Melodius, father of a family, on account of his liberality and Garadius a peasant, on account of his bravery, were placed, by the heathen, among the gods. A third book On faith in one sovereign, a fourth Against genealogy, a fifth On the creed, a sixth On the sacrifice of the paschal lamb. He addressed a work also To the fallen virgin, an incentive to amendment for all who have fallen”.

² J. P. Kirsch, Nicetas, *The Catholic Encyclopedia*, New York, <http://www.newadvent.org/cathen/11052a.html> [06. 06. 2015]; see A. Soroceanu, *Niceta von Remesiana*, op. cit., p. 25-

Based on the analysis of the Books of the New Testament, we can conclude that from the very beginning there was an established way for the initiation of Christians. It is very likely that even in Apostolic times there was a form of preparation before baptism. Before becoming a full member of the Christian community catechesis was necessary, although the term itself does not appear in the New Testament³. From the Acts of the Apostles we can infer that St. Paul was delivering some form of instruction by his preaching in the synagogues. His sermons could be considered as a form of ancient catechetical teaching⁴.

In his writings, Tertullian describes the time preceding the baptism and gives a term for someone who was preparing to become a Christian - *catechumen*⁵. The most renowned form of catechesis of the first centuries was the one connected to the catechumenate. In the times of the Fathers of the Church, being accepted into the catechumenate, was not easy. The candidate had to be presented as someone considered worthy of becoming a Christian⁶.

The period of preparation was fixed at two years by the Council of Elvira in Spain in 305 A.D. Later in the fourth century it was extended to three years, although there were local variations⁷.

Niceta's 'Books of Instruction' are considered to be one of the first complete instructions on preparation for Holy Baptism. They are part of that wide, ancient, patristic tradition of preparing foregrounds for new catechumens. Each of the six books of Niceta contains four catechesis. For Niceta, there was always a connection between the life of a Christian and the Christian's mission to proclaim the Gospel to the Gentiles. Therefore Niceta in his works was trying to pass on his own religious experience⁸. Augustine insisted that catechesis should be understandable, attractive and clearly expressed. Its purpose was to awake faith in the listener so that he would believe in the message of salvation. Augustine, like Niceta, also based his catechesis on personal experience⁹.

In the Holy Scriptures there are many names and titles which are applied to our Lord and Saviour, Jesus. He is said to be the Word; He is called Wisdom, Light and Power; right hand, arm and angel; man and lamb, sheep and priest. He is the Way, the Truth, the Life; a vine, Justice and Redemption; bread, a stone and doctor; a fount of living water; peace, and judge and door. Yet, for all

27; A. E. Burn, *Niceta of Remesiana*, op. cit., p. lix.

³ See R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza*, Płock 1999, p. 32-33.

⁴ See *ibidem*, p. 34.

⁵ See F. Drączkowski, *Sakramentologia*, Pelplin 2014, p. 13.

⁶ See *ibidem*, p. 14.

⁷ D. B. Saddington, *The educational effect of catechetical instruction in the fourth century A.D.*, „Euphrosyne: revista de filologia clásica” 5 (1972), p. 250.

⁸ See B. Degórski, *Katechezy przedchrzcielne Nicetasa z Remezjany*, art. cit., p. 107-112.

⁹ See A. Młotek, *Aktualne wartości katechezy patrystycznej*, „Znak” 31 (1979), p. 1348-1351.

these names – which are to help us grasp the nature and range of His power – there is but one and the same Son of God who is our God¹⁰.

In his First Book, Niceta, gives an introduction and specifies terms that, according to him, would form a foundation for the catechumen. According to Niceta, to discover God and destiny, one must first be familiar with simple terms. They should be comprehensible to everyone, literate or illiterate. This will allow a better understanding of the aspects of faith and form a new believer out of a non-believer, who will be faithful to God. In this way, baptism can truly become a fruitful gift¹¹.

Conversion (*metanoia*) was an important element of preparation before baptism. In the New Testament we can find two forms of the call to conversion: a missionary one and a call to repentance. The first form was directed at catechumens, the second at people who had already been baptised. The process of conversion assumes the realisation of one's sinfulness and desire to be forgiven. This supposes the turning away from a lie, whose father is Satan, and turning toward God¹².

Niceta's Second Book, which is mostly incomplete, concentrates on the errors of faith such as patripassianism and arianism:

When the blessed Apostle wrote this, he already foresaw that there would be men who would neglect good works. They would be preoccupied by curious and useless questions, and thus lose the peace which the Lord had bequeathed to His Church. The fact is that men who look for loft wisdom are often puzzled by the simplest problems¹³.

Niceta explains the mystery of the Incarnation and Redemption in relation to the heresy represented by Photinus and Arius. He underlines the two natures in Christ, the true divinity of the Son of God, one will of the Father and the Son, one cooperation, one grace, one lordship¹⁴. He presents the joyful message of the resurrection and its consequences for our salvation, that was accomplished by Jesus Christ. Therefore for Niceta it was important to acknowledge God in a true profession of faith, without the errors of heresies¹⁵.

In his catechesis, Niceta underlines the importance of turning away from evil. The true Christian should be an example to follow.

A believer in Christ is one who follows Him as a leader toward the true life, much as the people of Israel followed Moses and entered the land of promise.

¹⁰ Niceta of Remesiana, *De diversis appellationibus*, [transl. in:] *Nicetas of Remesiana. Writings*, op. cit., p. 9.

¹¹ See B. Degórski, *Katechezy przedchrzcielne Nicetasa z Remeżjany*, art. cyt., p. 108.

¹² See R. Murawski, *Katecheza chrzcielna w procesie wtajemniczenia chrześcijańskiego czasów apostołskich*, Warszawa 1990, p. 116-117; tenże, *Wczesnochrześcijańska katecheza*, op. cit., p. 34-37; F. Drączkowski, *Sakramentologia*, op. cit., p. 15-17.

¹³ Niceta of Remesiana, *De ratione fidei*, 2, [transl. in:] *Nicetas of Remesiana. Writings*, op. cit., p. 14.

¹⁴ See *ibidem*, 7, transl. p. 21.

¹⁵ See B. Degórski, *Katechezy przedchrzcielne Nicetasa z Remeżjany*, art. cyt., p. 108-109.

One who trusts in the leadership of Christ renounces the Enemy and his angels, that is to say, all manner of magical superstition which depends on the emissaries of Satan. Moreover, the Christian renounces all the Devil's works – cults, idols, omens, auguries, pomps and shows, robberies and fraud, sins of the flesh and drunkenness, dancing and lying¹⁶.

Cyril of Jerusalem, whose works were known by Niceta and quoted by him¹⁷, also underlines the importance of faith and good intentions. In his eighteen teachings, that were addressed toward catechumens, he calls to penance, prayer and being ready to confessing one's sins. In his commentary on the symbol of faith, he presents the doctrine and defends it against paganism and heresies like Docetism, Gnosticism and Arianism¹⁸.

An important element of ancient catechesis was the Creed. Before becoming active candidates, catechumens were supposed to submit their names formally to the local Church authorities. Following their submission, the life of the candidate was to be scrutinized. After having found him worthy, the course of devotion and penitential discipline was imposed. „The bishop or one of the lesser clergy delivered a series of addresses on the Christian faith and taught the candidates the Creed”¹⁹. In Niceta's day, the consequence of conversion was also a profession of faith as it was accomplished formally by the profession itself. Conversion and profession of faith could be even considered as one act²⁰. Niceta's wording of the Creed is very close to the actual text. His intention is so that it would be understood as easily as possible²¹.

These things being so, beloved, persevere in the tradition which you have learned. Be true to the pact you made with the Lord, to the profession of faith which you made in the presence of angels and of men²².

Niceta is an excellent representative of the tradition of fourth century catechesis when it comes to understanding the Trinity. Another contemporary of his, Augustine, writes that the true encounter with God is realized through the catechesis in the recognition of the Father, the Son and the Holy Spirit as the authors of salvation. Its fulfilment is found in the death and resurrection of Christ. A catechumen, enlightened by the gift of the Holy Spirit should contemplate the mystery of the

¹⁶ Niceta of Remesiana, *De symbolo*, 1, [transl. in:] *Nicetas of Remesiana. Writings*, op. cit., p. 43.

¹⁷ See A. E. Burn, *Niceta of Remesiana*, op. cit., p. lxx - lxxx.

¹⁸ See W. Kania, *Istotne cechy katechezy św. Cyryla Jerozolimskiego*, VoxP 10 (1990), z. 18, p. 76.

¹⁹ D. B. Saddington, *The educational effect of catechetical instruction*, art. cit., p. 251.

²⁰ See R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza*, op. cit., p. 35.

²¹ See D. B. Saddington, *The educational effect of catechetical instruction*, art. cit., p. 251.

²² See Niceta of Remesiana, *De symbolo*, 13, [transl. in:] *Nicetas of Remesiana. Writings*, op. cit., p. 53.

Trinity²³. Niceta presents quite a similar approach to that of Augustine when he states that

...if you are called a Christian and are not spiritual, do not be too confident of your salvation. And so, according to the profession of our saving baptism, let our faith be in the whole Trinity. Let there be singleness of devotion in our filial piety. Let us have no thought of separate powers or any creature in the Trinity, as though we were pagans. And still less should we deny God's Son or refuse worship to His Spirit, and thus succumb to what is a scandal for the Jews. Rather, let us adore and magnify the perfect Trinity and let us keep in mind what we proclaim aloud in the Mysteries: „One is holy [the Spirit], one is the Lord, Jesus Christ, in the glory of God the Father. Amen” because the worship of the Trinity is one²⁴.

Niceta in his works underlines the importance of Tradition and authority. He refers to the Bible and also accepts the actual wording of texts as final²⁵. He also refers to the ethical aspect of Christianity. However, in the portions of his work that survive, there is very little explanation given other than mentioning the fact²⁶.

The catechesis of Niceta of Remesiana is aimed at the salvation of Christians through faith in Christ. His works are not aimed at the „learned”, but rather addressed to people of different backgrounds and intellectual levels. Niceta intended his instructions for the people who represented the majority of the population of the 4th century. However, his contribution to the modern analysis of ancient baptismal catechesis is significant, as it presents the life and the process of evangelization of the early Christians.

Abstract

The catechesis of Niceta of Remesiana is aimed at the salvation of Christians through faith in Christ. His works are not aimed at the „learned”, but rather directed at people of different backgrounds and intellectual levels. Niceta intended his instructions for the people who represented the majority of the population of the 4th century. However, his contribution to the modern analysis of ancient baptismal catechesis is significant, as it presents the life and the process of evangelization of the early Christians.

Key words

Niceta of Remesiana, baptismal catechesis, baptism, catechumen, patristic catechesis.

²³ See K. Firoz, *Koncepcja katechezy w pismach św. Augustyna*, Lublin 1999, p. 58.

²⁴ Niceta of Remesiana, *De Spiritus Sancti potentia*, 22, [transl. in:] *Nicetas of Remesiana. Writings*, op. cit., p. 41.

²⁵ See ibidem, 4-5, transl. p. 27-28; D. B. Saddington, *The educational effect of catechetical instruction*, art. cit., p. 265.

²⁶ D. B. Saddington, *The educational effect of catechetical instruction*, art. cit., p. 265.

Katechezy Nicetasa w kontekście starożytnych katechez chrzcielnych (streszczenie)

Celem katechez chrzcielnych Nicetasa z Remezjany było przekazanie doświadczenia wiary, także w wymiarze osobistym. Jego pisma nie są skierowane do intelektualistów, ale raczej do ludzi o różnym pochodzeniu i poziomie intelektualnym. Warto jednak podkreślić, że Nicetas dostarcza cennego materiału dla analizy starożytnych katechez chrzcielnych. Jego *Instructio* stanowią doskonały przykład katechezy patrystycznej. Wkład Nicetasa w starożytną katechezę jest nieoceniony.

Słowa kluczowe

Nicetas z Remezjany, katecheza chrzcielna, chrzest, katechumen, katecheza patrystyczna.

Leon Nieścior OMI*

NICETAS Z REMEZJANY – BIBLIOGRAFIA

Bibliografia obejmuje publikacje odnoszące się ściśle do Nicetasa z Remezjany. Stalaliśmy się zebrać w miarę kompletny wykaz publikacji. Obszerniejszy zbiór publikacji, uwzględniający szerszą literaturę przedmiotu znajduje się w: A. Soroceanu, *Niceta von Remesiana*, dz. cyt., s. 233-256.

1. Edycje źródeł

a. Edycje krytyczne pism

De diversis appellationibus [Iesu Christo convenientibus], O różnych imionach [CPL 646], A. E. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana. His life and works*, Cambridge 1905, s. 1-5.

Competentibus ad baptismum instructionis libelli sex [CPL 647], A. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana*, dz. cyt., s. 6-54.

1) *De ratione fidei, O sposobie wiary*, A. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana*, dz. cyt., s. 10-18.

2) *De Spiritus Sancti potentia, O mocy Ducha Świętego*, A. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana*, dz. cyt., s. 18-38.

3) *De symbolo, O symbolu wiary*, A. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana*, dz. cyt., s. 38-54.

4) *Fragmenta, Fragmenty*, A. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana*, dz. cyt., s. 6-8, 53-54.

De vigiliis, O czuwaniach [CPL 648], C. H. Turner (ed.), *Niceta of Remesiana. De vigiliis servorum Dei*, JThS 22 (1920/1921), s. 306-312.

De psalmodiae bono sive De utilitate hymnorum, O pożytku śpiewania psalmów [CPL 649], C. H. Turner, *Niceta of Remesiana. De psalmodiae bono*, JThS 23 (1922/1923), s. 233-241.

b. Dubia

Te Deum, Ciebie Boga wysławiamy [CPL 650], M. Frost (ed.), JThS 34 (1933), s. 250-

---

* Ks. dr hab. Leon Nieścior, prof. UKSW – profesor teologii patrystycznej w Katedrze Teologii Patrystycznej na Wydziale Teologicznym UKSW; e-mail: l.niescior@uksw.edu.

257; 39 (1938), s. 388-391; 43 (1942), s. 59-68; 192-194.

De lapsu virginis consecratae [CPL 651], Cazzaniga I. (ed.), *Incerti auctoris 'De lapsu Susannae' (De lapsu virginis consecratae)*, Paravia 1948, ss. 81.

Epistula ad virginem lapsam, List do upadłej dziewicy [CPL 652], A. Burn (ed.), *Niceta of Remesiana*, dz. cyt., s. 131-136.

Tractatus de ratione Paschae [CPL 2302], C. W. Barlow (ed.), *Martini episcopi Bracarenensis opera omnia*, New Haven 1950, s. 270-275.

c. Edycje wcześniejsze i inne

Explanatio symboli e codice bibliothecae Ghisianae opera Stephani Cardinalis Borghiae, Patavii 1799.

Card. A. Mai. (ed.), *S. Episcoporum Nicetae et Paulini scripta ex Vaticanis Codicibus edita*, Romae 1827.

S. Nicetae episcopi Aquiliensis, *De ratione, De Spiritus Sancti potentia, De diversis appellationibus D. N. Iesu Christo convenientibus, Explanatio Symboli, Fragmenta sex*, Parisiis 1859, PL 52, 837-876.

S. Nicetii episcopi Trevirensis, *De psalmodiae bono*, Parisiis 1847, PL 68, 365-376.

K. Gamber (ed.), *Niceta von Remesiana. Instructio ad competentes. Frühchristliche Katechesen aus Dazien*, Regensburg 1964-1966 (*Textus Patristici et Liturgici*, 1, 2, 5).

K. Gamber (ed.), *Niceta von Remesiana. De lapsu Susannae* [Mit e. Wortkonkordanz zu d. Schriften d. Niceta von S. Rehle, Regensburg 1969] (*Textus patristici et liturgici*, 7).

d. Relacja Paulina z Noli

źródła, wybrane przekłady i opracowania:

Paulin z Noli, *Carmen 17*, ed. W. Hartel, Wien 1894, CSEL 30, s. 81-96.

Tenże, *Carmen 27*, ed. W. Hartel, dz. cyt., s. 262-290.

Tenże, *Nicetasowi wracającemu z Dacji*, tł. A. Mikołajczak, [w:] *Muza łacińska. Antologia poezji wczesnochrześcijańskiej i średniowiecznej*, oprac. M. Starowieyski, Wrocław [i in.] 2007, s. 70-74 [tł. początku *Poematu 17*: w. 1-80].

Paulinus Nolanus, *Carmen 17*, [koment. bez tłum.] R. Kirstein, Basel 2000 (*Chrēsis: Die Methode der Kirchenväter im Umgang mit der antiken Kultur*, 8).

Paulinus of Nola, *Life, Letters and Poems*, transl. and annot. by D. E. Trout, Berkeley 1999 [tł. ang.].

Paulinus Nolanus, *I carmi*; introduzione traduzione, note e indici a cura di A. Ruggiero, Roma 1990 (*Collana di testi patristici*, 85), ss. 524 [tł. wł.].

e. Przekłady

angielski:

G. Walsh, *Niceta of Remesiana. Writings. Sulpicius Severus. Writings* [i in.], Washington 1949 (*The Fathers of the Church*, 7).

- M. A. Tilley, *An Anonymous Letter to a Woman Named Susanna*, [w:] *Religions of Late Antiquity in practice*, red. R. Valantasis, Princeton 2000, s. 218-229 [*Ep. ad virg. laps.*].
rumuński:
- S. C. Alexe, *Sfantul Niceta de Remesiana*. [Poszczególne pisma]: „Mitropolia Olteniei” 25, 7/8 (1973), s. 587-588 [De div. ap.]; 25, 9/10 (1973), s. 783-787 [De rat. fid.]; 25, 11/12 (1973), s. 970-980 [De Spir. Sanct.]; 26, 1/2 (1974), s. 63-69 [De symb.]; 26, 3/4 (1974), s. 294-299 [De vigil.]; 26, 7/8 (1974), s. 622-628 [De psalm.].
- A. L. Tautu, *Sfantul Niceta de Remesiana*, Oradea 1995.
włoski:
- C. Riggi, *Niceta di Remesiana. Catechesi preparatorie al battesimo*, Roma 1985.
hiszpański:
- C. Granado SJ, *Nicetas Remesianensis. Catecumenado de adultos*, Madrid 1992 (*Biblioteca de patristica* 16).
serbski:
- R. Popović, *Sveti Nikita Remezjanski: Sabrana dela, Knjiga I*, Beograd 2007.
niemiecki (częściowy):
- A. Dohmes, *Vom Nutzen der Hymnen (De utilitate hymnorum)*, [w:] *Kirchenmusik in der Gegenwart*, hrsg. v. T. Bogler, Maria Laach 1956, s. 9-20 (*Liturgie und Mönchtum* 3/18).

2. Opracowania

a. Varia

- Alexe Ș., *Sfântul Niceta de Remesiana și ecumenicitatea patristică din secolele IV și V*, „Studii teologice” 21, 7-8 (1969), s. 453-587.
- Barnea I., *Monumenti paleocristiani della Dacia Traiana*, „Corso di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina” 18 (1971), s. 49-69.
- Coman Joan G., *Operele literare ale Sf. Niceta de Remesiana*, „Studi teologice” 9 (1957), s. 200-232.
- G. Santaniello, *L'opera missionaria della Chiesa tra IV e V secolo: La lettera 18 di Paolino a Vittricio di Rouen ed il Carme 17 a Niceta di Remesiana*, „Impegno e Dialogo” 3, , s. 59-99 (*Biblioteca Diocesana S. Paolino Seminario-Nola Incontri Culturali* 1985/86).
- Gamber K., *Fragen zu Person und Werk des Bischofs Niceta von Remesiana*, „Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte” 62 (1967), s. 222-231.
- Gattiglia A., *Paulin de Nole et Nicéta de Rémésiana: voyages et pèlerinages de rang élevé*, [w:] *Akten des XII internationalen Kongresses für christliche Archäologie*, 2, Münster 1995, s. 805-814.
- Guttilla G., *La preghiera di Niceta per Paolino di Nola del Carm. 27 e la sua componente geronimiana*, Aug 46, 1 (2006), s. 109-127.
- Kertsch M., *Das Katenenfragment des Nicetas zu Job 1.21 und seine Dublette bei Chrysostomus: „Ad eos qui magni aestumant opes” (PG 64, 456B-457D)*, w:

Anfänge der Theologie, ed. N. Brox, Graz 1987, s. 257-272.

Kirsch W., *Paulinus von Nola und Nicetas von Remesiana. Zur Literaturlauffassung zweier Christen des 4. Jahrhunderts*, [w:] *From late antiquity to early Byzantium*, Praha 1985, s. 189-193.

Kloha J., *The New Testament text of Nicetas of Remesiana, with reference to Luke 1,46*, *StPatr* 54/2 (2013), s. 115-129.

Lagarde A., *La pénitence dans les Eglises d'Italie au cours des IVe et Ve siècles*, „Revue de l'histoire des religions” 92 (1925), s. 108-147.

Marin D., *La testimonianza di Paolino di Nola sul cristianesimo nell'Italia meridionale*, „Archivio storico pugliese” 27 (1974), s. 161-190.

Morin G., *Nicéta de Rémésiana: sa vie et ses oeuvres*, *RBen* 23 (1906), s. 97-101.

Patin W. A., *Niceta, Bischof von Remesiana als Schriftsteller und Theologe*, München 1909, ss. 137.

Pippidi D. M., *Niceta di Remesiana e le origini del cristianesimo daco-romano*, Bucarest 1947.

Ressa P., *Niceta di Remesiana e l'eresia*, „Classica et Christiana” 1 (2006), s. 153-172 [http://history.uaic.ro/wp-content/uploads/2013/01/classicacc12006.pdf-dostep dn. 2.02.2015]

Riggi C., *La figura di Niceta di Remesiana secondo la biografia Gennadiana*, *Aug* 24 (1984), s. 189-200.

Riggi C., *Spunti di mariologia in Niceta di Remesiana*, [w:] *Virgo Fidelis*, Rome 1988, s. 215-225.

Senjak Z., *Niceta von Remesiana. Christliche Unterweisung und christliches Leben im spätantiken Dacien*, Freiburg im Breisgau 1975, ss. 116.

Sivan H., *Nicetas' (of Remesiana) mission and Stilicho's Illyrican ambition. Notes on Paulinus of Nola Carmen XVII*, „Revue des études augustiniennes et patristiques” 41, 1 (1995), s. 79-90.

Soroceanu A., *Niceta von Remesiana: Seelsorge und Kirchenpolitik im spätantiken unteren Donauraum*, Frankfurt 2013, ss. 281.

Turner C. H., *Niceta and Ambrosiaster*, *JThS* 7 (1906), s. 203-219; 355-372.

b. De diversis appellationibus

Mercati G., *Appunti su Niceta ed Aniano. Sul trattato di S. Niceta „De diversis appellationibus etc.” - La versione antica delle Omilie 9-25 „in Matthaëum” di S. Giovanni Crisostomo fatta da Aniano*, [w:] *Note di letteratura biblica e cristiana antica*, ed. G. Mercati, Roma 1901, s. 137-144.

c. Instructio ad competentes

Bouhot J. P., *L' „Instructio ad competentes” de Nicéas de Rémésiana*, [w:] *De Tertullien aux Mozarabes. Mélanges offerts à Jacques Fontaine ... à l'occasion de son 70. anniversaire*, t. 1, Turnhout 1992, s. 281-289.

Degórski B., *Il mistero dell'incarnazione nel commento di san Niceta di Remesiana al „Simbolo Apostolico”*, „Angelicum” 87, 2 (2010), s. 231-237.

- Degórski B., *Katechezy przedchrzcielne Nicetasa z Remezjany*, „Vox Patrum” 18 (1990), s. 107-111.
- Degórski B., *Pozaaugustyńskie komentarze patrystyczne do Symbolu Apostolskiego*, [http://credoinarte.kul.pl/pdf/185.pdf-dostęp 02.06.2015].
- Gamber K., *Die sechs Bücher Ad competentes des Nicetas von Remesiana. Frühkirchliche Taufkatechesen aus dem römischen Dacien*, OstkiSt 9 (1960), s. 123-173.
- Gamber K., *Geht die sog. Explanatio symboli ad initiandos tatsächlich auf Ambrosius zurück?* „Byzantinische Forschungen: internationale Zeitschrift für Byzantinistik” 2 (1967), s. 184-203.
- Hümpel J. L., *Nicetas, Bischof von Remesiana: eine litterarkritische Studie zur Geschichte des altkirchlichen Taufsymbols*, Bonn 1895, ss. 122.
- Katechumenat i inicjacja chrześcijańska w Kościele starożytnym*. Red. ks. F. Drączkowski [i in.], Lublin 2011, ss. 216.
- Nocoń A., *Wymagania i zalecenia względem kandydatów do chrztu w katechezach przedchrzcielnych Nicety z Remezjany*, [w:] *Katechumenat i inicjacja chrześcijańska*, dz. cyt., s. 121-137.
- Mühlsteiger J., *Sanctorum communio*, ZKTh 92 (1970), s. 113-132.
- Saddington D. B., *The educational effect of catechetical instruction in the fourth century A.D.*, „Euphrosyne: revista de filologia clásica” 5 (1972), s. 249-271.
- Schmitz J., *Zum Autor der Schrift De sacramentis*, ZKTh 91 (1969), s. 59-69.
- Simonetti M., *Sul De Spiritus Sancti potentia di Niceta di Remesiana e sulle fonti del 'De Spiritu Sancto' di S. Ambrogio*, „Maia: rivista di letterature classiche” 4 (1951), s. 239-248.
- Zelzer M., *Die Instructio ad competentes des Nicetas von Remesiana und die Salzburger Slawenmission*, [w:] *Cristianesimo e specificitá regionali nel Mediterraneo latino (sec. IV-VI)*, Rome 1994, s. 321-327.

d. *De psalmodiae bono*

- Marin M., *Note retoriche ed esegetiche su Niceta di Remesiana: il De psalmodiae bono*, „Vetera christianorum” 33, 2 (1996), s. 309-335.
- Messana V., *Quelques remarques sur la liturgie du chant selon Nicetas de Remesiana*, „Ephemerides liturgicae” 102, 2 (1988), ss. 138-144.
- Morin G., *Le De psalmodiae bono de l'évêque saint Niceta: rédaction primitive, d'après le ms. Vatic. 5729*, RBen 14 (1897), s. 385-397.
- Morin G., *Mélanges V. Deux passages inédits du De psalmodiae bono de Saint Niceta (IVe-Ve siècle)*, „Revue biblique” 14 (1897), s. 283-288.
- Nicetas of Remesiana. *Why sing*, „Orate Fratres” 24, 9 (1950), s. 399-407.
- Riggi C., *Pregare all'unisono secondo Niceta di Remesiana*, StPatr 23 (1989), s. 162-170.
- Rist J., *Ein spätantikes Plädoyer für den Psalmengesang: Niceta von Remesiana und seine Schrift De psalmodiae bono*, OstkiSt 50, 1/2 (2001), s. 34-57.
- Sieben H. J., *Schlüssel zum Psalter: sechzehn Kirchenvätereinführungen von Hippolyt bis Cassiodor*, Paderborn [u.a.] 2011, ss. 284.

e. *Te Deum*

- Ebenezer Th., *Saint Nicetas (of Remesiana). A Vindication of the Hymn Te Deum Laudamus: From Errors and Misrepresentations of a Thousand Years*. With Transl. into Various Languages, London 1858, ss. 138 [http://books.google.com/gh/books?id=bhqN-vravDwC&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false - dostęp 02.06.2015]
- Gamber K., *Das Te Deum und sein Autor*, RBen 74 (1964), s. 318-321.
- Springer C., *Nicetas and the authorship of the Te Deum*, StPatr 30 (1997), s. 325-331.
- Wachinger B., *Hymnenmeditation im Gespräch mit Gott*, Tübingen 2007, s. 323-363.
- Weymann K. F., *Die editio princeps des Niceta von Remesiana des Sängers des Te Deum Laudamus*, „Archiv für Lateinische Lexikographie und Grammatik” 14 (1906), s. 479-507 [https://ia600807.us.archive.org/5/items/act3532.0001.014.umich.eduact3532.0001.014.umich.edu.pdf - dostęp 02.06.2015].
- Zeiller J., *Un ancien évêque d'Illyricum, peut-être auteur du Te Deum: saint Niceta de Rémésiana*, [w:] *Comptes-Rendus des séances des années 1942 et 1943*, Paris 1943, s. 356-369.

f. *De lapsu virginis*

- Cazzaniga I., *La tradizione manoscritta del „De Lapsu Susannae”, con nuovo apparato critico*, Paravia 1950, ss. 65.
- Souter Alexander, *Notes on the De lapsu virginis of Niceta*, JThS 6 (1905), s. 433-434.
- Morin G., *L'Epistula ad virginem lapsam de la collection de Corbie: opuscule inédit de la fin du IVe siècle*, RBen 14 (1897), s. 193-202.

Wykaz skrótów

Aug	<i>Augustianum</i> , Roma 1961-
CCL	<i>Corpus Christianorum. Series Latina</i> , Turnhout 1953-
CPL	<i>Clavis Patrum Latinorum</i> , Steenbrugis 1995 ³
CSEL	<i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum</i> , Wien 1866-
JThS	<i>Journal of Theological Studies</i> , Oxford 1899
OstkiSt	<i>Ostkirchliche Studien</i> , Würzburg 1959-
PG	<i>Patrologiae cursus completus. Series Graeca</i> , t. 1-161, Paris 1857-1866
PL	<i>Patrologiae cursus completus. Series Latina</i> , t. 1-217, Paris 1841-1855
RBén	<i>Revue Bénédictine</i> , Maredsous 1884-
StPatr	<i>Studia Patristica</i> , Berlin 1955-
ZKTh	<i>Zeitschrift für Katholische Theologie</i> , Innsbruck 1877-
ŻMT	<i>Źródła Myśli Teologicznej</i> , Kraków 1996-

PAULIN Z NOLI
POEMAT 17

[NA CZEŚĆ NICETASA Z REMEZJANY]
(CPL 203: Paulin z Noli, *Carmina*)

Tł. Leon Nieścior OMI

Wprowadzenie

Będąc pod wrażeniem spotkania z Nicetasem w Noli, Paulin napisał heksametrem poemat na jego cześć w konwencji *propemptikonu*. Greckie *propémpein* znaczy „posłać przodem”, „odprawić”, „towarzyszyć”. *Propemptikon* to utwór pożegnalny, skierowany do osoby wyruszającej w podróż, wyrażający żal z powodu rozstania oraz życzenie szczęśliwej podróży. Autor skomponował poemat w tzw. strofach saffickich, to jest składających się z trzech wierszy jedenastozgłoskowych i czwartego pięcizgłoskowego. Utwór zachował się w zbiorze trzydziestu trzech poematów Paulina. Stanowi cenne źródło dla biografii Nicetasa. Również w *Carmen 27* poeta odnosi się do osoby przyjaciela, ale już bardziej ubocznie. W poemacie siedemnastym Paulin chwali swego przyjaciela, jego duszpasterstwo w Remezjanie oraz działalność misyjną wśród Bessów. Utwór został poddany szczegółowej analizie filologicznej w rozprawie doktorskiej R. Kirsteina. Niektóre strofy mogą być rezultatem późniejszych interpolacji¹. Wyodrębnia się następująca struktura tematyczna w poemacie: I) wprowadzenie: a) duchowy związek Nicetasa z Paulinem (1-12), b) szczęście ludów objętych troską biskupa (13-16), c) etapy jego powrotnej podróży (17-20); II) podróż przez Italię (21-100): a) Apulia i Kalabria (21-56), b) oczekiwanie wiernych w Dacji na pasterza (57-84), c) Hydruntum i Lupiae (85-100); III) podróż przez Adriatyk: a) opieka Boża w czasie drogi (101-136), b) podróż morska obrazem życia (137-168), c) towarzyszenie przez Boga ludziom (169-188); IV) podróż przez prowincje naddunajskie: a) podróż i misja Nicetasa (189-276), b) Nicetas w niebie (277-316); V) zakończenie: a) pożegnanie (317-320), b) Remezjana i Nola domem dla Nicetasa (321-336), c) pozdro-

---

¹ Por. R. Kirstein, *Paulinus Nolanus. Carmen 17*, s. 23-27. Niemiecki filolog uznaje następujące strofy za nieautentyczne: 41/4, 137/140, 141/4, 193/6, 205/8, 209/212, 249/252, 253/6, 265/8, 277/280, 281/4, 285/8, 289/292, 293/6, 333/6.

wienie pożegnalne (337-340)². Pielgrzymując do grobu św. Feliksa, Nicetas przebywał w Noli dwukrotnie: w 399/400 oraz w 403 roku, za każdym razem biorąc udział w święcie patronalnym wyznawcy, przypadającym na 14 stycznia. Nie ma pewności, zdaniem R. Kirsteina, czy Paulin napisał *propemptikon* w związku z pierwszą, czy drugą wizytą biskupa dackiego w Noli. Utwór mógł więc powstać w 400 lub 403 roku³. Zdaniem A. Soroceanu Paulin napisał *Poemat 17* podczas pierwszej wizyty Nicetasa w Noli, natomiast *Poemat 27* – podczas drugiej⁴.

Wydanie krytyczne

Paulin z Noli, *Carmina*, ed. W. Hartel, Wien 1894, CSEL 30, s. 1-3, 7-329; tu: s. 81-96.

Inne dane bibliograficzne zob. powyżej w Bibliografii nt. Nicetasa z Remezjany.

Przekład

¹ Czy już nie odchodzisz i spiesząc nie zostawiasz nas,
których wszak tylko co do miejsca opuszczasz,
bo więzią bez granic zawsze z tobą
w umyśle będziemy.

⁵ Czy już nie oddalasz się, gdy wzywa z daleka ziemia, w której mieszkasz?
Lecz i tutaj zwlekasz, czcigodny Nicetasie⁵,
ponieważ nawet gdy wyruszasz w drogę,
w sercu cię zatrzymujemy.

Idź, pamiętając o nas, pozostań, idąc
¹⁰ duchem obecny, w umysłach naszych z kolei
głęboko wyryty, ciągnij i zabierz tych ze sobą,
których w swoim wnętrzu nosisz.

O nader szczęśliwa ziemi i ludy błogosławione,
do których przybędziesz dopiero co od nas wracając,
¹⁵ które nawiedzi zbliżając się przez twoją stopę
i twoje oblicze Chrystus.

² Por. tamże, s. 59.

³ Por. tamże, s. 48.

⁴ Por. A. Soroceanu, *Niceta von Remesiana*, dz. cyt., s. 28.

⁵ *Sanctus* oznacza w języku chrześcijan „święty” w odniesieniu do świętych, ale też i „czcigodny” w odniesieniu do duchownych, mnichów czy też świeckich (por. R. Kirstein, *Paulinus Nolanus. Carmen 17*, dz. cyt., s. 106). „Tak zapewne zwracano się do biskupów w oficjalnych przemowach” (J. Grzywaczewski, *Związki Nicetasa z Paulinem z Noli*, „E-Patrologos” 1/3 (2015), s. 19).

Pójdiesz na północ daleko do Daków,
 pójdiesz, którego zobaczą obie krainy Epiru⁶,
 i przez egejskie przepłyniesz nurty
 20 do Tesaloniki.

Lecz teraz najpierw droga rozległa w krainie apulijskiej⁷,
 zawiedzie Cię przez długą równinę,
 na której kanuzyńska⁸ purpurą barwione
 wełny błyszczą.

25 Ale gdy drogi nieco przemierzysz,
 niech Chrystus, błagam, złagodzi upały dla ciebie,
 a łagodna bryza niech wieje przy bezchmurnym niebie
 w wyschniętej Kalabrii.

Jak dzięki tajemnicy krzyża,
 30 gdy ręce dawnego proroka włożyły drewno,
 strumień stał się słodszy
 i wody Mara swą przykrą toń utraciły⁹,

tak niech i dla ciebie teraz złagodnieje niebo
 a bezchmurną pogodą powietrze rozrzedzone
 35 czystymi podmuchami z wolna
 zbawienne bryzy wydycha.

Ono zwykło oddechem ciężkim i bagnistym
 smoków wstrętny przynosząc odór
 wpędzać w nieszczęścia istoty pędzone
 40 dzikim wiatrem.

Niech je Pan władający stworzeniem nakaże
 rozpędzić bądź odmienić

⁶ Epir to dziś region w północno-zachodniej Grecji. *Epir nowyi Epir stary* - to dwie prowincje wydzielone w reformie przez Dioklecjana ok. 293 roku. W przekładzie kolejność wersetów w strofie nie zawsze pokrywa się z kolejnością oryginalną, dlatego cytującym przekład polecamy podawanie całego zakresu danej strofy, a więc czterech wersetów.

⁷ Apulia - region południowo-zachodni Italii, z którego Nicetas odpłynął do swojej ojczyzny Dacji. Przez *via spatiosa* poeta rozumie rzymską drogę *Via Traiana*.

⁸ *Canusium*, *Canusia* - bardzo stare miasto w Apulii, dziś Canosa, założone jeszcze przez Greków, znane z wysmienitego gatunku wełny.

⁹ Wrzucając drewno do gorzkich wód Mara, Mojżesz sprawił, że wody te stały się słodkie (por. Wj 15, 23-25). Drewno to było w interpretacji Ojców figurą krzyża.

i swojemu kapłanowi pomyślności i zdrowia
powiew teraz ześle.

⁴⁵ Jak niegdyś, gdy ginął Egipt,
zasłona nocy i gęstych ciemności,
którą święty lud Boga żywego pokonywał,
światłem dla ziemi się stała,

co teraz uznaje się za symbol całego świata,
⁵⁰ ponieważ pobożne stronnictwo świętej wiary
jaśniej przez Chrystusa,
a pozostałych błęd w ciemnościach pogrąża:

tak niech sprzyja we wszystkim Pan memu Nicetasowi,
gdziekolwiek wyląduje niesiony wiatrem,
⁵⁵ aż dotrze radośnie, zgodnie z życzeniem,
do ojczyzno miasta.

Podążaj dalej szczęśliwie, Nicetasie, powrotną drogą,
bo Chrystus ci towarzyszy na przyjaznych szlakach,
już od dawna wzywają cię twoje ludy
⁶⁰ dniem i nocą.

Domagają się ciebie jak rola
pragnąca deszczu pod dostatkiem dla wzrostu upraw
i jak małe cielątka szukające swoich matek,
gdy te mleka odmawiają.

⁶⁵ Dlatego przed zasadnymi prośbami twoich,
którzy słusznie domagają się swego ojca,
jesteśmy zmuszeni ugiąć się, choć mamy niedosyt,
gdy naszą modlitwę ich błagania przemogły.

A skoro ginie już nadzieja na zatrzymanie,
⁷⁰ uczucie każe sprzyjać twoim zamiarom;
choć nienawidzimy te drogi,
które ciebie zabierają,

jakże je nienawidzimy, jednak zarazem kochamy.
Nienawidzimy, ponieważ cię zabierają, kochamy,
⁷⁵ ponieważ z dala przywiodły do nas ciebie,
by móc twoje oblicze zobaczyć.

Złączeni miłością przewyższającą wszystko

blągamy teraz, by one słały się wygodnie przed tobą,
i poprzedzało cię na ziemi i morzu
80 imię najwyższego Chrystusa.

On, który w równiny zamienia wszelką drogę,
niech strome góry złagodzi, a wypełni puste doliny,
nierówności wygładzi,
rozpadliska połączy¹⁰.

85 A kiedy pojedziesz przez Hydruntum i Lupiae¹¹,
niech chóry dziewicze braci i siostr razem
otoczą cię wysławiając Pana
jednym głosem.

Kto mi da skrzydła jak gołębic¹²,
90 abym prędko się znalazł pośród owych chórów,
które wysławiając Chrystusa Boga pod twą wodzą
niebiosa poruszają?

Lecz chociaż nas ciało ociążałe i nędzne
trzyma w uścisku, jednak ulatujemy
95 duchem za tobą i śpiewamy do Pana
razem z tobą hymny.

Z twoimi bowiem myślami połączeni w duchu,
zwłaszcza gdy śpiewasz i błągasz,
gdy przez twe błąganie i głos w twojej sprawie
100 także i siebie polecamy.

Gdy więc ku ziemiom zbliży się już statek,
niech cicha zatoka Adriatyku będzie posłuszna,
fala rozplynie się i przy łagodnym zefirze
żagle się wezdma.

105 Prześlizniesz się przez ciche morze
i popłyniesz zwycięsko dzięki rei¹³ krzyża
należycie zaopatrzonej w tabliczkę zbawienia,

---

¹⁰ Por. Iz 40, 4.

¹¹ *Hydruntum*, *Hydrus*, dziś Otranto, oraz *Lupiae*, dziś Lecce – miasta w Kalabrii, w południowej Italii.

¹² Ps 54, 7, LXX.

¹³ Łac. *antenna* – pozioma belka, drzewiec w konstrukcji masztu.

pośród fal i wiatrów południa bezpieczny.

Wioślarze zaśpiewają radośnie zwyczajowe komendy,
¹¹⁰ z rytmicznych fraz intonując hymny
 i pobożnym wołaniem sprowadzą na towarzyszy
 wiatry pomyślne na taflę morską.

Będzie przygrywać wszystkim niczym trąba dźwięczna
 mowa Nicetasa wyśpiewująca Chrystusa,
¹¹⁵ zaśpiewa psalm na całą morską równinę
 wieczny cytrzysta Dawid.

Usłyszą „Amen” i zadrżą wieloryby,
 i do biskupa śpiewającego Panu
 z oddali przybliżą się ucieszone stwory
¹²⁰ w radosnym pluskaniu.

Zewsząd przyłączą się do zabaw delfiny
 dając znać o sobie otwartym pyskiem,
 chociaż bezsłownie wypowiedzą radość
 naśladującą ludzkie języki.

¹²⁵ Jakaż bowiem istota nie przejawia mądrości i nie żyje dla Boga,
 którego słowem zostały poczęte wszystkie rzeczy?
 Dlatego chwałę Bożą znają otchłanie morskie
 i nieme ją wykrzykują.

Świadkiem jest dla nas wieloryb dawnego proroka,
¹³⁰ wywołany na znak od Pana z głębin,
 aby pochwycił tonącego,
 a potem połkniętego zwrócił¹⁴.

Lecz teraz ta dzika istota, zasłuchana w naszym poecie¹⁵,
 uszami tylko wchłonie pobożne kantyki;
¹³⁵ nienasycony brzuch nasyci
 pieśnią karmiona.

Jaką nie bądź podążasz drogą i jakim morzem,

¹⁴ Por. Jon 2.

¹⁵ *Vatis* – poeta, prorok, śpiewak, nauczyciel, biskup; wszystkie te znaczenia odnoszą się do Nicetasa.

i jakim łodem, i jaką ziemią wrogą,
pójdiesz uzbrojony w hełm zbawienia¹⁶
140 a głową ci Chrystus.

Niech nadleci posłany Rafael;
jak niegdyś Tobiaszowi w Medii¹⁷,
tak niech Nicetasowi będzie anioł towarzyszem,
poprzedzając go w drodze do Daków.

145 Niech ów Wódz wie dzie tak samo tego sługę swego.
On niegdyś Jakuba uciekającego
przed widokiem swego brata pysznego
jako Bóg przeprowadził ku ocaleniu¹⁸.

Nicetas bowiem podobnie jest zbiegiem;
150 co jeden raz uczynił patriarcha,
ten zawsze czyni, uciekając od świata
na mury wysokiego nieba;

i owymi szczeblami,
którymi, jak widział, wstępują i zstępują aniołowie¹⁹,
155 on wznosząc się ponad chmury
usiłuje wspiąć się przez swoje życie,

po schodach krzyża do gwiazd zdążając.
Stąd Bóg lśniąc ponad ziemią
spogląda z błyszczącego tronu
160 na różne trudy i walki umysłu.

I Ty, Nicetasie, słusznie jesteś nazwany zwycięzcą ciała,
jak tamten nazwany Izraelem²⁰,
ponieważ zobaczył w głębi serca
najwyższego Stwórcę.

165 Dlatego uznaje się mego Nicetasa
za *prawdziwego Izraelitę*²¹ bez podstępu,

---

¹⁶ Por. Ef 6, 17.

¹⁷ Por. Tb 4-6.

¹⁸ Por. Rdz 35, 1.

¹⁹ Por. Rdz 28, 12.

²⁰ Por. Rdz 32, 29.

²¹ J 1, 47.

który rozpoznaje dzięki światłu autentycznej wiary
Boga w Chrystusie.

Niech tenże Bóg nasz, droga nasza zawsze,
¹⁷⁰ będzie nam towarzyszem i przewodnikiem,
niech Jego słowo będzie światłem dla ścieżek
i lampą dla stóp naszych²².

Dzięki niej przez ukryte mielizny mrocznego świata
kierujemy się płomieniem prawdziwego światła,
¹⁷⁵ aż będzie wolno dotrzeć
do upragnionych przystani zbawienia.

Zdążamy teraz do nich przez morze wzburzone,
gdy żeglujemy prądem fali naszego umysłu,
niczym w ziemskim kruchym ciełe
¹⁸⁰ wiezieni na statku.

Lecz gdy ster krzyża teraz kieruje tą tratwą,
rozwijamy pobożne żagle serca w sobie,
a Chrystus przywraca w nas radość
dzięki pomyślnemu wiatrowi.

¹⁸⁵ Niech tenże Wódz poprowadzi cię w drodze,
którą teraz wracasz pospiesznie, Nicetasie,
i zawiedzie cię bezpiecznie
do progów ojczystych.

Lecz po przebyciu morza pozostają jeszcze
¹⁹⁰ trudne drogi do przebycia na lądzie,
byś w końcu dopłynął do krain szczęśliwych,
dla których biskupem ustanowiony zostałeś.

Do Filippi przez macedońską krainę,
przez miasto Tome²³ podążysz,
¹⁹⁵ pójdiesz do Skupi blisko twojej ojczyzny,
zagościsz w Dardanii.

---

²² Por. Ps 119 (118), 105.

²³ *Urbs Tomiana* – miasto dyskutowane i trudne do identyfikacji, być może chodzi o miejscowość Tome pomiędzy Tesaloniką a Naissus (por. A. Soroceanu, *Niceta von Remesiana*, s. 140n.).

Jakąż zaraz radością zabrzmie wtedy owa ziemia,
gdzie będziesz uczyć nieugięte ludy
poddawać łagodnemu Chrystusowi
200 dzikie karki!

Gdzie wiatr północny w ryfejskich stronach²⁴
ścina rzeki tęgimi mrozami,
tam teraz zatwardziało od zimna umysły
ogniem z wysoka topisz.

205 Położeniem okolic, lecz też i nastawieniem ducha dzicy,
dokuczliwsi od leżącego u nich śniegu Bessowie,
teraz zamienieni w owce,
zbierają się pod twoją wodzą w spokojnej zagrodzie.

Karki, które nie chcieli poddać w niewolę,
210 nigdy nie ujarzmieni na wojnie²⁵,
teraz poddane jarzmu prawdziwego Pana
z radością nadstawiają.

Teraz za cenę trudu bogatszy Bess się cieszy:
szukał wcześniej rękami złota w ziemi,
215 obecnie w duchu
dla nieba je zbiera.

O odmiano rzeczy! Dobrze stan się zmienił!
Przedtem niedostępne i zbroczone krwią góry,
teraz ukrywają zbójców nawróconych na mnichów,
220 wychowanków dla pokoju.

Niegdyś ziemia krwi, teraz ziemia życia,

²⁴ Różnie lokalizowali starożytni Góry Ryfejskie: u źródeł Dunaju, jako tożsame z Alpami, Pirenejami; od I w. nazywano tak góry w Sarmacji, u źródeł Wołgi. Nazwa pojawia się w mitologii. Jak Jazon w wyprawie Argonautów po złote runo do Kolchidy (w Gruzji), podobnie Arystes z Prokonnesu miał udać się, jak opisuje poemat *Arimaspeia*, daleko na północ, za Altaj, do Gór Ryfejskich, za którymi mieszkali Arimaspowie, jednoocy ludzie Północy, toczący walki z Gryfami, którym rabowali złoto. U Paulina nazwa ta ma sens przenośny. Z perspektywy Italczyka Nicetas udaje się jako misjonarz na daleką, zimną północ, by szukać „złotego runa”, czyli, jak dalej wskaże, złota w sercach zdobytych dla Ewangelii ludzi.

²⁵ To plemię trackie, zamieszkujące tereny góryste na Bałkanach, służyło z oporu stawianego Rzymianom w I w. prz. Chr.

nabożny gwałt rabusiów zwraca się ku niebu,
a Chrystus sprzyja zdobywającemu
dla łupu górne królestwa²⁶.

²²⁵ Gdzie niegdyś były obyczaje dzikich,
tam teraz panuje porządek anielski,
a sprawiedliwy ukrywa się w jaskiniach²⁷,
w których przedtem przebywał jako zbójca.

²³⁰ Łupem staje się dla świętych on, dawny grabieżca,
i wzdycha zabójca wobec strat odwróconych,
słusznie ogołcony przez Chrystusa,
który pozbawia go narzędzi zbrodni.

Za upadkiem szatana ginie z kolei zazdrosny Kain,
a przywrócony do życia Abel
²³⁵ pasie baranki
za cenę przelanej krwi odkupione.

Świetnie, Nicetasie, sługo dobry Chrystusa²⁸,
który daje tobie zamieniać skały w gwiazdy
i z żywych kamieni
²⁴⁰ budować święte przybytki.

Przemierzasz bezdrożne ugory i bezludne grzbiety górskie,
gdy szukasz drogi,
i pokonując jałowe zarośla nieokrzesanego umysłu,
w rolę żyzną zamieniasz.

²⁴⁵ Ciebie ojcem nazywa cała kraina północna,
na twoje przemowy łagodnieje Scyta,
a skłócony z innymi, gdy tyś nauczycielem,
otwiera swoje dzikie wnętrze.

²⁵⁰ I Getowie²⁹ przybiegają, i wszyscy Dakowie³⁰,
zarówno ci mieszkający w głębi kraju,

²⁶ Por. Mt 11, 12 par.

²⁷ Pewnie aluzja do życia pustelniczego.

²⁸ Por. Mt 25, 21 par.

²⁹ Ludy pochodzenia trackiego, spokrewnione z Dakami.

³⁰ *Uterque Dacus* – dosł. każdy z dwóch Daków; aluzja do dwóch Dacji, Nadbrzeżnej i Śródziemnomorskiej.

jak i ubrani w kapelusz³¹ współmieszkańcy
 bogatego dzięki stadom bydła wybrzeża³².

To jest by z wilków stworzyć cielęta,
 a lew zaprzęgnięty z wołem żywili się razem słomą,
 255 i wyjawić dzieciom bez szkody
 kryjówki żmijowe³³.

Doradasz bowiem łączyć zwierzynę domową z dziką
 pozbywając tę dzikości,
 260 gdy dzikie umysły ludzi nauczasz
 mową delikatną.

Uczą się przez ciebie barbarzyńcy
 w cichym regionie świata śpiewać o Chrystusie
 w rzymskim duchu oraz żyć wstrzemięźliwie
 i w błogim pokoju.

265 Tak oto wilk jest łagodny dla twojej owczarni,
 pasie się cielę ze lwem zgodnie,
 malec bawi się ze żmiją
 wywabioną z mrocznych jaskiń.

Zręcznych poszukiwaczy złota zamieniasz w złoto
 270 i w postępowaniu z nimi naśladujesz ich samych,
 bo za pomocą drażącego słowa
 żywe złoto z nich wygrzebujesz.

Te bogactwa gromadząc dla Pana wiecznego,
 tymi zyskami pomnażając święty talent, usłyszysz:

³¹ Być może strofa jest nieautentyczna, a interpolator chciał ubogacić poemat o informacje etnograficzne. *Pilleatus* – ubrany w kapelusz, *pilleus*. To nakrycie głowy mogło świadczyć o należności do stanie wolnego, a nie niewolniczego. Na steli Trajana kapelusze te noszą książęta podbitych przez Rzymian Daków. Kontekst bliższy użytego tu słowa wskazuje raczej na barbarzyńskie pochodzenie mieszkańców Nicetasowej Dacji. *Pilleus* nosili m. in. Etruskowie, Partowie, Persowie i Frygowie. Nie zachowało się żadne inne świadectwo o szczególnie bogatym w bydło regionie nad Dunajem. Jak twierdzą uczeni, niektóre wersety poematu mogą być rezultatem późniejszych interpolacji. Może interpolator miał na myśli bydło rasy białej nad brzegiem Clitumnus w italskiej Umbrii, sławione przez rzymskich poetów, i to wyobrażenie przeniósł na Dację Nadbrzeżną (por. R. Kirstein, *Paulinus Nolanus. Carmen 17*, dz. cyt., s. 216n.).

³² Chodzi o żyzne obszary nad Dunajem.

³³ Por. Iz 11, 7-8.

²⁷⁵ wejdź do radości Pana wiecznego³⁴
szczęśliwy.

Gdy cię dom gościnny przyjmie do swoich chórów,
napełniony świętą rzeszą braci,
proszę, i nas do nich dołącz
²⁸⁰ w dobrotliwym i łaskawym sercu.

Bogu niech będą dzięki za to, że miłością tak wielką
nas z tobą połączył przez tajemne więzy,
że żadna siła nie zdoła zerwać
tej więzi wewnętrznej.

²⁸⁵ Dlatego bezgranicznie złączeni
zachowujemy życzliwość dzięki węzłom wiary,
i dokądkolwiek podążasz, będziemy ci towarzyszyć,
duchem nie odstępując od ciebie.

Miłość Chrystusa rozlana szczęśliwie z nieba
²⁹⁰ tak nas łączy wewnątrz sercami,
że choć oddaleni od siebie przez świat nas rozdzielający,
nazbyt się nie rozłączamy.

Żaden upływ czasu, żadne nieszczęście na świecie
czy co innego, ani śmierć, nie odłączą nas od ciebie;
²⁹⁵ gdy obumrze życie w ciele,
będzie istnieć życie pełne miłości.

Dopóki zamieszkujemy te uciążliwe członki,
będziemy cię czcić zawsze pamiętając o tobie;
ty prosz, byśmy razem z tobą byli
³⁰⁰ w wieczności.

Ciebie bowiem znakomitego dzięki zasługom
wyniesie na wysoki szczyt szlachetna cnota
i postawi nad miastem żyjących³⁵
pośród wież wielkich.

³⁰⁵ My godnością i zasługami odmienni tak bardzo,

---

³⁴ Por. Mt 25, 20-21.

³⁵ Por. Łk 19, 16-19.

daleko od wspaniałych patronów,
ciebie, uczestnika świętych orszaków,
pokornie z dala podziwiamy.

Któż da nam to w dzień owy,
³¹⁰ że staniemy przy twoim boku w cieniu,
a powiew pokoju płynący od ciebie
ogień dla nas złagodzi?

Wtedy, błagam, pamiętaj o nas szczególnie
i spoczywając na łonie świętego ojca,
³¹⁵ zwilżonym palcem zagaś
srożący się na nas płomień³⁶.

Teraz odejdziesz szczęśliwy, lecz nawet się oddalając,
ciągle tutaj do nas wracaj duchem;
bądź z nami,
³²⁰ chociaż do ojczystego przybywasz miasta.

Nie jednemu bowiem ludowi za nauczyciela,
nawet nie jednemu krajowi za obywatela
dał cię Bóg; oto ojczyzna nasza
przyjmuje cię do siebie.

³²⁵ Teraz obdziel tym uczuciem z jednakową dobrocią
zarówno nas przez miłość,
jak i rodaków przez obecność,
bawiąc jako obywatel w dwóch krajach.

Może to ma być uważane za twoją większą ojczyznę,
³³⁰ gdzie w mieszkaniach serc przebywasz
nie ręką ludzką uczynionych,
lecz mieszkasz w żywym mieście ludzi³⁷.

Jesteś zarówno biskupem,
jak i godnym gościem hojnego Chrystusa,
³³⁵ bo we wspólnocie serc chrześcijańskich
współzamieszkujeś świątynię Pańską.

Przyjmij teraz nasze pozdrowienie

---

³⁶ Por. Łk 16, 24.

³⁷ Por. 2 Kor 5, 1.

i zawsze o nas pamiętaj,
a będąc dobrym człowiekiem, nadal dobry bieg odbywaj
³⁴⁰ i przyjmij nagrodę wyznaczoną sprawiedliwym ³⁸.

---

³⁸ Por. 2 Tm 4, 7n.